

RUMELİ İslâm Araştırmaları Dergisi
Journal of Islamic Studies مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية

ISSN: 2564-7903

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi, Yıl | Year: 5 - Sayı | Issue: 9 - 2022 Nisan | 2022 April: 126-149.

**İSLÂM HUKUKUNDA YAŞLI İHMAL VE İSTİSMARINI ÖNLEYİCİ PRENSİPLER VE
ALINACAK TEDBİRLER**

Principles to Prevent Elderly Negligence and Abuse and Measures to be Taken in Islamic
Law

Nazan ATALAY ALGAN

Doktora Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bursa, Türkiye

PhD Student, Uludag University, Faculty of Theology

nzn571@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1405-0063

DOI: 10.53336/rumeli.1026899

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 22 Kasım 2021 / 22 November 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 25 Aralık 2021 / 25 December 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 28 Nisan 2022 / 28 April 2022

Yayın Sezonu / Publishing Date Season: Nisan / April

Atıf / Citation: Atalay Algan, Nazan. "İslâm Hukukunda Yaşlı İhmal ve İstismarını Önleyici Prensipler ve Alınacak Tedbirler". Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi 9 (Nisan 2022): 126-149.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <https://rumeli.trakya.edu.tr/> | <https://dergipark.org.tr/rumeli>

mail to: rumelislam@trakya.edu.tr

Copyright © Published by Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /
Canakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Theology, Canakkale, 17020 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

İslâm Hukukunda Yaşlı İhmal ve İstismarını Önleyici Prensipler ve Alınacak Tedbirler*

Öz

İhmal ve istismar tüm canlıların maruz kalması muhtemel bir olgu olup nedenleri ve şiddeti değişmekle birlikte buna en çok maruz kalan kesimlerden biri yaşlılardır. Yaşam süresinin uzaması ve yaşlı nüfusun büyük bir artış göstermesi ihmal ve istismarın dikkat çekecek seviyede artmasına neden olmuştur. Özellikle son yıllarda üzerinde çokça durulan ve çeşitli sosyal bilimlerle sağlık alanında incelenen, tartışılan ve çözüm sunulmaya çalışılan ihmal ve istismar konusu bu makalede İslâm hukuku perspektifinden ele alınarak İslâm hukukunun meseleye bakışı ve bu tarz durumlar için almış olduğu tedbirler irdelenmeye çalışılmıştır. Birçok alanı ilgilendiren bu kompleks meselenin, insanların tutum ve davranışlarına etki eden ve yön veren din açısından da ortaya konması meselenin çözümüne katkı sunulması bakımından önemlidir. İhmal ve istismar çok boyutlu olmakla birlikte araştırmanın yaşlı bakımı çerçevesinde sınırlanması uygun görülmüştür. İhmal ve istismarın tanımına, nedenlerine ve türlerine yer verilen makalede İslâm hukuku açısından yaşlılara karşı takınılması gereken tutumun nasıl olması gerektiği, ihmal ve istismarını önleyici hukukî prensipler ile alınması gereken tedbirler tespit edilmiş, İslâm'ın şiddetin hiçbir türüne, ihmal ve istismara fırsat vermediği görülmüştür.

Anahtar kelimeler: İslâm Hukuku, Yaşlı, İhmal, İstismar, Ukûk, Ebeveyn.

Principles to Prevent Elderly Negligence and Abuse and Measures to be Taken in Islamic Law

Abstract

Neglect and abuse is a phenomenon that all living things are likely to be exposed to, and although the reasons and severity vary, one of the groups most exposed to neglect and abuse is the elderly. The prolongation of life expectancy and the large increase in the elderly population have led to a remarkable increase in neglect and abuse. In this article, the view of Islamic law on the issue and the measures it has taken for such situations have been tried to be examined and discussed by considering the issue of neglect and abuse, which has been discussed in the field of health and various social sciences in recent years, from the perspective of Islamic law. As a matter of fact, it is important to present this complex issue, which concerns many areas, in terms of religion, which affects and directs people's attitudes and behaviors, in the sense of contributing to the solution of the issue. Although neglect and abuse are multidimensional, we found it appropriate to limit our research within the framework of elderly care. In this article, in which we present the definition, causes and types of neglect and abuse, the attitude to be taken towards the elderly in terms of Islamic law, the legal principles to prevent neglect and abuse and the measures to be taken have been determined and also it has been understood that Islam does not allow any kind of violence, neglect and abuse.

Keywords: Islamic Law, Elderly, Neglect, Abuse, Disobedience, Parent.

* Bu çalışma, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde *İslâm Hukukunda Yaşlı Bakımı* adlı yürütmekte olduğum doktora tezi çalışmamdan üretilmiştir.

Giriş

Dünya nüfusunun hızlı bir şekilde artış gösterdiği günümüzde yaşam süresi uzamış ve demografik yapı yaşlılar lehine genişleme göstermiştir. Ancak yaşlı sayısının hızla artması beraberinde birtakım sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel problemleri de getirmiştir. İhmal ve istismar olaylarının ciddi bir artış göstererek tüm dünyada dikkat çekici bir seviyeye gelmesi de bu problemler arasında gösterilebilir. Ortaya çıkan bu problemin çözümü için çeşitli bilim dalları tarafından araştırmalar yapılmış, çözümler sunulmaya çalışılmıştır. Ancak çok boyutlu olan bu meselenin ortaya konmasında ve çözüm yolları araştırılmasında dinî referanslar da diğer birçok etken kadar önem taşımaktadır. Çünkü din, insanın hayata karşı tutum ve davranışlarını belirlemede önemli bir faktör olup kişiler arası ilişkileri düzenlemede ve yol göstermede önemli bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle araştırma, konuyla alakalı çalışma eksikliği de görülen İslâm hukuku çerçevesinde yapılarak bu konuda var olan ihtiyaca bir nebze de olsa katkı sunulması amaçlanmıştır. Konunun beşerî hukukla mukayeseli olarak incelenme imkânı bulunmakla birlikte araştırmanın sınırlı oluşu nedeniyle İslâm hukuku kaynakları çerçevesinde ele alınması uygun görülmüştür. Ancak yeri geldikçe ve lüzumu kadar beşerî hukuka da temas edilerek konu incelenmiştir.

İhmal ve istismar ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde daha çok, çocuk ve kadınlarla alakalı⁶²² çalışmalar yapıldığı görülür. Ancak yaşlı ihmal ve istismarı da özellikle yaşlı nüfusun hızla artması, aile yapısının ve yaşlının ailedeki konumunun değişmesi, kurum bakımının yaygınlaşması ve yaşlı bakımının sevgi ve merhamet bağından ziyade belli bir ücret karşılığı yapılan bir göreve dönüşmesi sonrasında ciddi bir artış göstererek problem olarak gün yüzüne çıkmıştır.⁶²³ Bu nedenle yaşlı ihmal ve istismarını ele alan çalışmalar da son yıllarda yapılmaya başlanmıştır. Türkiye’de yaşlı istismarı ve ihmali müstakil olarak inceleyen ilk eser tespit edilebildiği kadarıyla Deniz İşiker Bedir’in *Yaşlı İstismarı ve İhmali* isimli eseridir. Bu eser dışında da birçok makale yazılmış, araştırmalar yapılmıştır. Konuyu derli toplu bir şekilde ele alarak sunan araştırmalar arasında Aynur Uysal’ın “Dünyada Yaygın Bir Sorun: Yaşlı İstismarı ve İhmali”, Nurhan Doğan’ın “Göz Ardı Edilen Bir Durum: Yaşlı İstismarı ve Etkileyen Faktörler” isimli makaleleri ile konuyla alakalı yapılan lisansüstü tezler⁶²⁴ sayılabilir. Arap dünyasında da son yıllarda yazılan yaşlılara karşı istismar ve şiddetin ele alındığı eserler ile ana baba şahsında yaşlılara karşı itaatsizliğe, isyana değinilen “Ukûku’l-vâlideyn” isimli çalışmaların⁶²⁵ bu kapsamda değerlendirilmesi mümkündür. Ancak yapılan onca çalışmaya rağmen meselenin yaşlı bakımı özelinde ve İslâm hukuku çerçevesinde ele alınmadığı görülmektedir. Bundan dolayı araştırmanın önemi gün yüzüne çıkmaktadır.

⁶²² Bu konuda yapılan çalışmalardan bazıları için bkz. Hatice Yıldırım Sarı vd., “Çocuk İhmal ve İstismarına İlişkin Son 10 Yılda Yapılan Sistematiik Derlemeler”, *TAF Preventive Medicine Bulletin* 15/6 (2016), 501-511; Ayden Özkan - Ümran Demir, “Kadın İstismarı”, *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 5/1 (2002), 87-92; Zeynep Uğurlu - İpek Aksoy Gülsen, “Çocuk Hakları ve Hukuki Bağlamda Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunması”, *International Journal of Social and Educational Sciences*, (2014); Yeşil Gökalp vd., “Kadın ve Çocuk İstismarı”, *Akademik Matbuat* 2/1 (2018), 61-77; Elif Kösesoy, *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunma Hakkı* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2016).

⁶²³ “Yaşlıların yaklaşık %4-10’unun istismar ya da ihmale uğradığı tahmin edilmektedir.” (Nazan Koştu, “Yaşlı İstismarı ve İhmalinin Önlenmesinde Halk Sağlığı Hemşiresinin Rolü”, *Özveri Dergisi* 2/2 (2005), 528.

⁶²⁴ Büşra Narin, *Türkiye’de Yaşlı Politikaları ve Yaşlı İhmal Ve İstismarına Yönelik Uygulamalar* (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019); Serkan Akten, *Yaşlıların İhmal ve İstismarında Ailenin Rolü (İstanbul İli Örneği)* (İstanbul, Yüksek Lisans, 2018).

⁶²⁵ Kâsım Süleyman Nevafle, “Enmâtü’l-Unf el-müvecceh Zadda Kibârî’s-Sin el-Mukimîn fi müesseseti’l-Müsinnîn bi’l-Ürdün”, *el-Mecelletü’l-‘Arabîyyeti li’l Dirâsâti’l-Emniyyeti ve’t-Tedrib* 28/55 (2012), 49-83; Mecdi Fethi es-Seyyid, *Ukûku’l-Vâlideyn* (Mısır: Dârü’s-Sahâbeti li’t-türâs, 1993); Muhammed b. İbrâhim el-Hamd, *Ukûku’l-Vâlideyn (esbâbü’l-hü-mezâhirü’l-sübülü’l-ilâc)* (Riyad: Vizâretü’ş-Şuûn ve’l-evkâf, 1423) vb.

Yaşlı ihmal ve istismarı her ne kadar son yıllarda dikkat çekilen bir konu olsa da aslında tarih boyunca var olmuş ve her kültürde az çok varlığına rastlanmış bir olgudur. Ancak bazı toplumlarda yaşam süresinin kısa ve yaşlı nüfusun az olması nedeniyle ender olarak görülmekte olsa dahi her ülke istismara ilişkin olguları rapor etmektedir.⁶²⁶ Bu nedenle araştırmada ihmal ve istismar olayının tespitinde önemli bir kriter olan “ihmal ve istismarın tanınması” amacıyla öncelikle ihmal ve istismar kavramları tetkik edilmiştir. Daha sonra ihmal ve istismarın nedenleri, türleri ve İslâm hukukunda ihmal ve istismarı önleyici değerler ele alınmıştır. Son olarak İslâm’ın yaşlılara bakışı ortaya konmaya çalışılarak İslâm’ın insanlardan beklediği muamele tarzının ve yaşlılara karşı davranışların ne şekilde olması gerektiğinin anlaşılmasına çalışılmıştır.

1. İhmal ve İstismar Kavramı

İslâm hukuku kaynaklarında yaşlı ihmal ve istismarının açık bir tanımı yapılmamış, mesele özel ve belli bir başlık altında incelenmemiştir. Ancak konunun, ana baba şahsında ele alındığı ve ana babaya kötü muamelenin büyük günahlar⁶²⁷ arasında ikinci sırada⁶²⁸ sayıldığı görülür.⁶²⁹ İslâm hukuku kaynaklarında ebeveyn karşı yükümlülüklerin, davranış ve tutumların, yapılması ve yapılmaması gerekenlerin neler olduğu, başka bir deyişle ebeveyn yaklaşım ve muamelenin ne şekilde olması gerektiği genelde “birrû’l-vâlideyn” başlığı altında açık bir şekilde ortaya konmuştur. Bundan dolayı ihmal ve istismar kapsamına giren tutum ve davranışların nelerden ibaret olduğu rahatlıkla anlaşılabilir. Buna rağmen ihmal ve istismarı tanımak ve daha doğru sonuçlara ulaşabilmek için ihmal ve istismar kavramının taşıdığı manaya değinmekte ve kavramları ayrı ayrı incelemekte yarar vardır.

İhmal kelimesi sözlükte: “gereken ilgi ve özeni göstermeme, baştan savma, boşlama, önem vermeme, savsaklama, dikkatli olmama, hesaba katmama, ilgisiz kalma, gözden kaçırma” gibi manalara gelmektedir.⁶³⁰ Hukukî anlamda ihmal kelimesinin kullanımına gelince kelimenin tarifinin, sözlük anlamının çok da dışında olmadığı görülür. Hukukî manada ihmal: “Failin iktidarında olmasına rağmen mevcut bir vakanın gidişatına müdahale etmemesi.”⁶³¹ şeklinde tarif edilebilir. Yani bir kimsenin yapmak zorunda olduğu bir eylemi yapmaması,⁶³² pasif bir halde kalması, o kimsenin hareketsizliğini ifade eder.⁶³³ Hukuk sistemleri incelendiği zaman sadece yapılan eylemleri cezalandırmakla kalmadıkları, çoğu zaman yapılması gereken bir eylemin yapılmamasının da cezalandırılmaya neden olduğu

⁶²⁶ Aynur Uysal, “Dünyada yaygın bir sorun: Yaşlı istismarı ve ihmali”, *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi* 2 (2002), 43.

⁶²⁷ Ana babaya eziyet etmek, sövmek, itaatsizlik etmek büyük günahlar arasında sayılmıştır. Hz. Peygamber: “Büyük günahlar, Allah’a ortak koşmak, anaya-babaya eziyet etmek, (haksız yere) adam öldürmek ve yalancı şahitlik yapmaktır.” (Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Câmiu’s-sahih*, thk. Muhibbuddin el-Hatib vd (Kahire: Matbaatü’s-Selefiyye, 1400). “Edeb”, 6) buyurmuştur. Başka bir hadiste de: “Bir kimsenin anne ve babasına sövmesi, büyük günahlardandır.” demiş. Orada bulunanlar: “Ey Allah’ın elçisi, hiç insan anne ve babasına söver mi?” dediler. Peygamberimiz: “Evet, bir adamın babasına söver, o da onun babasına söver, Adamın anasına söver, o da onun anasına söver.” buyurdu. (Buhârî, “Edeb”, 4; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned* (Kahire: Darü’l-Hadis, 1995), c. 6:94; 12:428; Yusuf Karadâvî, *el-Helâl ve’l-haram fi’l-İslâm* (Beyrut: el-Mektebü’l-İslami, 1980), 224.

⁶²⁸ Ebû Bekr Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Sadık Kumhavi (Beyrut: Darü ihya-i tûras el-’Arabî, 1996), c. 3: 155; İbn Dakîkî’l-İd, *İhkâmü’l-ahkâm*, thk. Ahmed M. Şakir (Beyrut: Alemü’l-Kütüb, 1987), c. 2: 274-275; Şemsüddîn Zehabî, *İthâfü’l-ekâbir fi tehzîbi Kitâbi’l-Kebâ’ir*, thk. Üsâme Muhammed es-Seyyid (Mısır: Dârü’l-feth, 1990), 172 vd.

⁶²⁹ Asiah Bidin vd., “Understanding the Issue of Elder, Abuse from İslâmic Perspective”, *World Applied Sciences Journal/Universiti Sultan Zainal Abidin Malaysia* 35/9 (2017), 1747-1752.

⁶³⁰ *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi* (İstanbul, 1986), c. 9:5586. <https://www.tdk.gov.tr/> (<https://sozluk.gov.tr/>) erişim: 20.12.2020.

⁶³¹ Mahmut Koca - İlhan Üzülmöz, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler* (Ankara, 2011), 309.

⁶³² Nevzat Toroslu, *Ceza Hukuku* (Eskişehir, 2011), 30.

⁶³³ Fikret Eren, *Sorumluluk Hukuku Açısından Uygun İlliyet Bağı* (Ankara, 1975), 135.

görülür.⁶³⁴ Yapıları gereği hukuk sistemleri, emir ve yasaklar vaz' ederek emirlerine itaat edilmesini, yasaklarından ise kaçınılmasını isterler.⁶³⁵ Aynı durum İslâm hukuku için de geçerli olup emredilenlerin yerine getirilmesinin istenmesi kadar, kaçınılması emredilen durumlardan da uzak durulması beklenmektedir. Bu bağlamda, beklenen tutum ve davranışların yerine getirilmemesi, yani vaz' edilen emirler karşısında hareketsiz kalma, emredilenlerin yapılmaması vb. tutum ve davranışlar ihmal kavramını gündeme getirecektir. Modern dönem İslâm hukukçularının ihmalle alakalı verdiği örnekler de ihmal kavramının anlamını ortaya koyma açısından önem taşımakta olup birkaçını şu şekilde sıralayabiliriz:

“Genel yardım mükellefiyetinin ihlal edilmesi, insan hayatını tehlikeye sokan bir olay karşısında hareketsiz kalma, sağlık çalışanlarının acil ve ilk yardım görevlerini ihmal etmeleri, emirlere uymama vb.”⁶³⁶

Kısacası ihmal, yaşlı bakımı ile alakalı olarak, bakımla yükümlü tutulan kimselerin görevlerini yerine getirmemeleri veya yerine getirme konusunda ihmalkâr davranmaları şeklinde tarif edilebilir.

Yaşlı istismarı ise şiddet eylemleri ile kötü davranış ve muameleyi içermektedir.⁶³⁷ Kur'an-ı Kerim'de “cebbâren 'asiyyen: zorba ve âsi”⁶³⁸ kelimeleri ile anlatılan, ahlâk kitapları ile hadis kaynaklarında ise “ukûk”⁶³⁹ tabiri ile ifade edilen manaların⁶⁴⁰ istismar kavramının karşılığı olduğunu söylemek mümkündür. İstismar kapsamına giren şiddet, rıfkın zıddı⁶⁴¹ olup geniş anlamıyla: “Bireyin canına, malına, dinine, namusuna ve toplum düzenine kasteden kaba kuvveti ve sertliği içeren saldırılardır.”⁶⁴² Dünya Sağlık Örgütü ile Uluslararası Yaşlı İstismarının Önlenmesi Kurulu'sunun Toronto Deklarasyonu'na göre yaşlı istismarı şu şekilde tanımlanmıştır: “Güven beklentisi olan herhangi bir ilişkide yaşlıya zarar veren veya strese sokan tek ya da tekrarlayan uygunsuz davranışlarda bulunulmasıdır.”⁶⁴³ Başka tariflerde yaşlı istismarı: “Belli bir zaman dilimi içerisinde bir yetişkin tarafından yaşlının o

⁶³⁴ Selahattin Keyman, “Cürmî Fiilin Yapısal unsuru Olarak Hareket”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 40/1-4 (1988), 156.

⁶³⁵ M. Rahmi Telkenaroğlu, “İhmalî Suç Kavramı Ve İslâm Hukukuna Göre İhmal Suretiyle İşlenen Kasten Adam Öldürme Suçu”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27 (2016), 289-290.

⁶³⁶ Bkz. Abdülkâdir Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâiyyü'l-İslâmî mukârenen bi'l-kânûni'l-vaz'î* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 1:87; Abdullâh b. İbrâhîm Mûsâ, “İmtina' u't-tabîb 'ani'l-ilâc beyne's-şerî'ati ve'l-kânûn” 44 (2010), 312; Telkenaroğlu, “İhmalî Suç Kavramı Ve İslâm Hukukuna Göre İhmal Suretiyle İşlenen Kasten Adam Öldürme Suçu”, 296.

⁶³⁷ Aygül Kıssal, Ayşe Beşer, “Yaşlı istismar ve ihmalinin değerlendirilmesi”, *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni* 8/4 (2009), 357-358.

⁶³⁸ Meryem 19/14.

⁶³⁹ Ebeveyn ve çocuk arasındaki sevgi bağıncı, gönül bağıncı koparan her tür eziyet, şiddet, hakaret, isyan gibi kötü muamele içeren duygu ve davranışlardır. (Ebü'l-Fazl İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebir vd. (Kahire: Dârü'l-meârif, t.siz), c. 4: 3043; Bedreddin Aynî, *'Umdetü'l-kâri Şerhu Sahih el-Buhârî* (Beyrut: Darü'l-Kütüb el-İlmiyye, 2001), c. 22: 126; Mustafa Çağrıncı, “Ana Baba”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: DİB Yayınları, 1991), 3/104-105.) Yani günümüz ifadesi ile ihmal ve istismara karşılık gelen muamele şeklidir.

⁶⁴⁰ Muhammed b. İbrâhîm, *Ukûku'l-Vâlideyn* isimli eserinde ukûk kapsamına giren davranışları sıralar. Bu davranışlar ihmal ve istismar kapsamına giren davranışlar olup bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir: “İster söz ister fiille olsun ebeveyni ağlatmak ve üzme; onları azarlamak ve kızmak; öfleme, emirlerine karşı bıkkınlık gösterme; ebeveyni karşı çatik kaşı olmak; öfkeyle ve küçümseyerek bakmak; ebeveyni emretmek; görüşlerine değer vermemek; başkalarının yanında onları küçümsemek, aşağılamak, kusurlarını dile getirmek; onlara sövmek ve lanet etmek; ihtiyaçları olduğunda veya yaşlılıklarında onları yalnız bırakmak, ebeveyni çalmak...” gibi birçok davranış sayılmıştır. (Muhammed b. İbrâhîm el-Hamd, *Ukûku'l-Vâlideyn (esbâbü'l-mezâhirü'l-sübülü'l-ilâc)* (Riyad: Vizaretü's-Şuun ve'l-evkâf, 1423), 7-8.)

⁶⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 4:3132.

⁶⁴² Arif Atalay, “İslâm Ceza Hukuku Açısından İnsan Hakları ve Şiddet”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 28 (2016), 32.

⁶⁴³ Kıssal - Beşer, “Yaşlı istismar ve ihmalinin değerlendirilmesi”, 358; Bidin vd., “Understanding the Issue of Elder, Abuse from İslâmîc Perspective”, 1747-1752.

kültürde kabul edilmeyen bir davranışa maruz kalması”⁶⁴⁴ ve “yaşlı bireyin sağlık veya iyilik halini tehdit eden veya zarar veren herhangi bir davranıştır. İstismar bedensel, psikolojik veya ekonomik olabilir.”⁶⁴⁵ ifadeleriyle açıklanmıştır.

Yaşlı ihmal ve istismarı kavramları “hırpalanmış yaşlı kadın” terimi ile 1970’li yıllarda literatüre⁶⁴⁶ girmiş ve o zamanlardan beri tartışılmasına rağmen üzerinde karar kılınmış ortak bir tarif yapılamamıştır. Meselenin farklı ilim dalları tarafından ve çeşitli açılardan ele alınmasından dolayı ortak bir tanımının olmadığını ifade etmek gerekmektedir. Batılı araştırmalar bu kavramları daha çok, yaşlılara kötü muamele ve onları ihmal etme şeklinde tarif ederken kimi araştırmalarda ihmal ve istismar kavramlarının tanımının daraltıldığı, kiminde ise geniş bir çerçevede sunulduğu görülür. Bazı araştırmacılar da ihmal ve istismarı meydana geldiği yer⁶⁴⁷ açısından yahut ihmal ve istismara neden olan kimse açısından ele aldığından, farklı tanımlamalar yapıldığı görülür. Mesela Nurgül Kocakoç, yaşlı hakları ile alakalı yazdığı eserinde ihmal, istismarın bir türü olarak açıklarken⁶⁴⁸ Batılı bir araştırmacı olan Wolf’un⁶⁴⁹ yaşlı istismarını “ihmal ve istismar” olarak ikiye ayırdığı görülür. Ona göre istismar psikolojik, duygusal, fiziksel ve finansal sömürü şeklinde kategorize edilebilir. İhmal ise yaşlıların bakımı yapılırken isteksiz davranılması veya ihtiyaçlarının yerine getirilmemesi anlamlarına gelir. Bazı çalışmalarda ise yaşlı istismarının aile içi şiddet meselesiyle ele alındığı görülür.⁶⁵⁰ Özellikle 1975 yılında bazı araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda⁶⁵¹ yaşlı istismarının ilk kez aile içi şiddetin bir türü şeklinde tanımlandığı görülür. Sonraki çalışmalarda ise yaşlı istismarı, aile içi şiddet meselesinden ayrılarak tek başına bir yaşlı sorunu olarak incelenmeye başlanmıştır.⁶⁵²

Tüm bu açıklamalardan sonra kısaca ifade edilecek olursa yaşlıya kasıtlı veya kasıtsız olarak zarar veren, yaşlı bireyi maddî veya manevî olarak inciten, yaralayan, ihtiyaçlarını gidermesine engel olan her türlü tutum ve davranış ihmal ve istismar kavramına girmektedir. Çünkü istismar psikolojik, ekonomik, fiziksel, cinsel istismar, hak istismarı,⁶⁵³ kişinin aktif veya pasif olarak ihmal ve terk edilmesi⁶⁵⁴ şeklinde farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Bu ise İslâm hukukunun temel kaynaklarında “ukûk”⁶⁵⁵ kelimesi ile ifade edilen ve yaşlıya karşı

⁶⁴⁴ Kissal - Beşer, “Yaşlı istismar ve ihmalinin değerlendirilmesi”, 358.

⁶⁴⁵ Uysal, “Dünyada yaygın bir sorun: Yaşlı istismarı ve ihmali”, 44.

⁶⁴⁶ “Yaşlı istismarı kavramı ilk kez 1975 yılında İngiltere’de bakıma muhtaç yaşlı bireyin bakımını sağlayan ailesi tarafından fiziksel istismara uğradığını tanımlayan vaka ile literatüre girmiştir.” (Nurgül Kocakoç, *Türk Hukukunda Yaşlı Hakları* (İzmir: Orion Kitabevi, 2016), 224.

⁶⁴⁷ Ev, kurum, hastane vb.

⁶⁴⁸ Kocakoç, *Türk Hukukunda Yaşlı Hakları*, 224.

⁶⁴⁹ Bidin vd., “Understanding the Issue of Elder, Abuse from İslamic Perspective”, 1747-1752.

⁶⁵⁰ Ayşe Sayan - Gülgün Durat, “Yaşlı İstismarı ve İhmali: Önleyici Girişimler”, *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 7/3 (2004), 150.

⁶⁵¹ Baker ve Burston. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Nagihan Gökçe, “Yaşlı istismarı ve İhmali”, *Sağlık Akademisi-Kastamonu* 2/2 (Ağustos 2017), 102.)

⁶⁵² Gökçe, “Yaşlı istismarı ve İhmali”, 102.

⁶⁵³ H. Hüseyin Taylan - Büşra Ergün, “Türkiye’de Aile İçinde Yaşlı İhmali Ve İstismarına Yönelik Sosyal Politikalar”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/80 (Ekim 2018), 668-669; Nurhan Doğan, “Göz Ardı Edilen Bir Durum: Yaşlı İstismarı ve Etkileyen Faktörler”, *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi* 28/4 (2019), 306.

⁶⁵⁴ Kocakoç, *Türk Hukukunda Yaşlı Hakları*, 224.

⁶⁵⁵ Ukûk, genellikle birr’in zıt anlamlısı olarak kullanılan ve ana babaya isyan, hakaret, eziyet gibi olumsuz davranışlar olup, ana baba ile çocuk arasındaki sevgi ve gönül bağıncitecek, koparacak her tür duygu ve davranışı ifade etmektedir. (Aynî, *’Umdetü’l-kâri*, c. 22:126; Çağrı, “Ana Baba”, 3/104-105.) Benî İsrâil’e dair rivayetleriyle meşhur tâbü Kâ’b el-Ahbâr’a (ö. 32/652-653) ukûku’l-valideynin mahiyeti sorulduğunda o, bunu: Ebeveyni çocuğa bir şey emrettiğinde emirlerine itaat etmemesi, ondan bir şey istedikleri zaman onlara vermemesi, ona bir şey emanet ettiklerinde hıyanet etmesi şeklinde açıklamıştır. (Zehebî, *Kitâbü’l-Kebâir*, 175.) Bunun tersi davranışlar da ana babaya birr kapsamına girmektedir. Bunlar şöyle sıralanabilir: “Onların hizmetine üşenmeden kalkmak-yani ihmalden uzak durma- onlara karşı sesi yükseltmeme, onlara umarsızca, sinirli olarak bakmama, içte ve dışta onlara muhalefet etmeme, onlara merhamet etme, öldüklerinde onlara dua etme vb.” (Muhammed Ebüssüüd, *İrşâdü’l-’akli’s-selîm*, thk. Abdülkadir Ahmed Ata (Riyad: Mektebetü’r-Riyaz, ts.), c. 3: 440.)

işlenen her tür zarar verici ve başkaldırıcı eylemi içermektedir. Bu nedenle de yaşlı istismarının makâsîdüş- şerîa ismi verilen İslâm'ın temel gayelerine, fıkıhın temel ilke ve prensiplerine⁶⁵⁶ ters düşmekte olduğu ve şiddetle yasaklandığı görülmektedir. Yasaklara uyulmaması halinde ise birey ve toplumun şiddetten korunması ve haklarının muhafaza edilmesi adına en hafifinden en ağırına kadar cezalar öngörülmüştür.⁶⁵⁷ Osmanlı hukukunda da mahkeme, anne babasına şiddet uygulayan çocuğa ağır ceza yaptırımları uygulamıştır.⁶⁵⁸

Türk Ceza Kanunu 98/1. maddesinde⁶⁵⁹ ihmalle alakalı olarak verilecek ceza ise şu şekilde kararlaştırılmıştır. "Yaşlı, hastalığı veya yaralanması dolayısıyla ya da başka herhangi bir nedenle kendini idare edemeyecek durumda olan kimseye hal ve koşulların elverdiği ölçüde yardım etmeyen ya da durumu derhal ilgili makamlara bildirmeyen kişi, bir yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır." 98/2 md: "Yardım veya bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmemesi dolayısıyla kişinin ölmesi durumunda, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasına hükmolunur."⁶⁶⁰

2. İhmal ve İstismarın Nedenleri ve Türleri

Yaşlı ihmal ve istismarı ile alakalı yapılan araştırmalarda ihmal ve istismarın nedenleri çeşitli etmenlere bağlı olarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunlar ailesel nedenler, kurumsal nedenler, yaşlı bireyle alakalı nedenler, bakım verenden kaynaklı nedenler, sosyal, kültürel, ekonomik vb. nedenler şeklinde çeşitli açılardan ele alınıp incelenmiştir.⁶⁶¹ Araştırmada ise bu kadar ayrıntıya girilmeksizin ihmal ve istismarın ortaya çıkış nedenleri genel olarak ele alınmıştır.

Yaşlı ihmal ve istismarının ortaya çıkmasındaki en büyük nedenler arasında özellikle son yıllarda yaşlı nüfusun hızlı bir şekilde artması, aile yapısının değişerek yaşlıların aile içindeki rol ve statülerinin farklılaşması ve kurum bakımının yaygınlaşarak yaşlı bakımının sevgi ve merhamet bağından ziyade belli bir ücret karşılığı yapılan bir göreve dönüşmesi gelmektedir. Ayrıca modernleşme, kadınların çalışma hayatına girerek evden uzaklaşmaları ve iş yüklerinin artması, yaşlılara duyulan saygı, sevgi ve şefkatte azalma olması, sosyal güvenlik sistemlerinin yetersizliği ve ekonomik sorunlar, bakıma muhtaçlık, dinî emir ve yasaklardan uzaklaşma, yanlış politikalar uygulanması gibi durumlar⁶⁶² yaşlı ihmal ve istismarının ortaya çıkmasında ve artışında etkili olmuştur. Bunlar yanında bilgi eksikliğinin olması yani yaşanan durumun ihmal ve istismar içerdiğinin bilinmemesi, aile içerisinde yaşanan durumların kültürel ve geleneksel yapının etkisi ile aile içerisinde gizlenme durumu veya sosyal bakım kurumların denetlenmesindeki eksiklik ve yetersizlik de ihmal ve

⁶⁵⁶ Örnek olarak bkz. "Zarar ve zararlar karşılık vermek yoktur." (md. 19) "Zarar izale olunur." (md. 20) anlamındaki fıkhi prensipler. (Ahmed Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Akhâm-ı Adliye* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2013).

⁶⁵⁷ Atalay, "İslâm Ceza Hukuku Açısından İnsan Hakları ve Şiddet", 50.

⁶⁵⁸ Örnek için bkz: Mehmet Koç, *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları* (Konya: Necmettin Erbakan, Doktora, 2017), 190.

⁶⁵⁹ Yardım veya bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmemesi suçu.

⁶⁶⁰ www.turkhukuk sitesi.com, erişim: 18.12.2020.

⁶⁶¹ Örnekler için bkz. Recep Dursun - Murat Orak, "Yaşlı İstismarı ve İhmali", *Derman Tıbbi Yayıncılık*, (Aralık 2015), 429; Sayan - Durat, "Yaşlı İstismarı ve İhmali", 99; Yasemin Kuzeyli Yıldırım, "Yaşlı İstismarı ve Önlenmesi", *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi* 21/1 (2005), 169.

⁶⁶² Yaşlıların ihmal ve istismara uğramasının nedenleri arasında şunlar da sayılabilir: "Bakım yükümlülüğünün tek bir aile üyesine verilmesi, aile bireylerinin işsizlik ve gelir kaybı gibi ekonomik sorunlar yaşamaları, evin fiziki koşullarının yetersiz olması, aile bireyleri içinde madde bağımlılığı veya akıl hastalığı gibi problemlili bireylerin olması." (Taylan - Ergün, "Yaşlı İhmali Ve İstismarına Yönelik Sosyal Politikalar", 668-669; Doğan, "Göz Ardı Edilen Bir Durum: Yaşlı İstismarı ve Etkileyen Faktörler", 306.)

istismarın nedenleri arasında sayılabilir.⁶⁶³ Yaşlı ihmal ve istismarına karşılık gelen ukûkun sebepleri sayılırken de benzer nedenler araştırmacılar tarafından tespit edilmiş olup ayrıca cehalet, kötü eğitim, ebeveynlerin de kendi ebeveynlerine kötü muamele etmeleri ve çocuklar arasında ayırım yapılması gibi nedenler de sayılmıştır.⁶⁶⁴

Literatürde yaşlı istismarının çeşitli kategorilere ayrılarak ele alındığı görülür. Bunlar arasında en yaygın olanı istismarın fiziksel, psikolojik/duygusal, cinsel, ekonomik istismar ve hak istismarı şeklinde dördü bir ayrıma tabi tutularak incelendiği halidir. İhmal ise ailesel, kurumsal ve kendi kendini ihmal şeklinde farklı bir kategoride ayrıca ele alınmaktadır. Bu türleri kısaca şu şekilde açıklayabiliriz:

2.1 Fiziksel İstismar

Yaşlıların bedenine uygulanarak acı çekmelerine yol açan, fiziksel olarak maruz kaldıkları ve onlara zarar veren hareket ve uygulamalardır. Dövme, şiddet kullanma, ipele bağlama, yakıcı veya delici bir aletle bedenine zarar verme, boğazın sıkılması, ısırık veya tırnak izleri vb. bunlar arasında sayılabilir. Yaşlıya karşı ihmal veya diğer istismar türleri de fiziksel istismarı tetikleyen nedenler arasında olup hiçbir istismar türü diğerlerinden tam olarak bağımsız değildir. Her birinin diğerine mutlaka etkisi olup birbirleriyle ilintili oldukları görülür.⁶⁶⁵

2.2 Psikolojik/Duygusal İstismar

Yaşlının kasıtlı veya kasıtsız olarak ruhsal acıya maruz bırakılması ve kendini kötü hissetmesine yol açılmasıdır. Yaşlıları azarlama, hakaret etme, lakap takma, yok sayma, eleştirme, korkutma, yalnız bırakma, utandırma, küçümseme, suçlama vb. duygusal ve zihinsel yönden sıkıntı çıkaran durumlar psikolojik/duygusal istismarın örnekleri arasında gösterilebilir.⁶⁶⁶

2.3 Cinsel İstismar

Yaşlının isteği ve onayı olmaksızın kandırılarak, zor kullanılarak veya zihinsel yetersizliğinden istifade edilerek cinsel yönden ondan faydalanılması halidir. Cinsel istismar örnekleri arasında mağdura yönelik fiziksel ve sözlü taciz, zorla soyma veya bedenine dokunma, cinsel ilişkiye zorlama, yaşlının çıplak fotoğrafını çekme vb. birçok durum sıralanabilir.⁶⁶⁷

2.4 Ekonomik İstismar ve Hak İstismarı

Yaşlıya ait olan malı veya parayı yaşlının onayı olmadan zorla elinden alma, gasp etme veya onun rızasının olmadığı yerlere kullanma durumudur. Yaşlıyı zorla çalıştırma, az para vererek çok iş bekleme ve mal varlığının rızası dışında kullanımı da ekonomik istismar ve hak istismarını içeren davranışlar arasında sayılabilir. Ekonomik istismar ve hak istismarı da diğer istismar türleri gibi birbiriyle bağlantılıdır. Mesela mağdurun parasını zorla alırken ona

⁶⁶³ Doğan, "Göz Ardı Edilen Bir Durum: Yaşlı İstismarı ve Etkileyen Faktörler", 308-311; Taylan - Ergün, "Yaşlı İhmali Ve İstismarına Yönelik Sosyal Politikalar", 668-669; Dursun - Orak, "Yaşlı İstismarı ve İhmali", 429-430; Kuzeyli Yıldırım, "Yaşlı İstismarı ve Önlenmesi", 169; Gökçe, "Yaşlı istismarı ve İhmali", 102.

⁶⁶⁴ el-Hamd, *Ukûku'l-Vâlidayn*, 15 vd.

⁶⁶⁵ Sevde Düzgüner - Huriye Martı, "Aile İçi Şiddetin Önleyicisi Olarak İslâm'ın Merhamet Temelli Aile Modeli", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/42 (Aralık 2020), 460; Gökçe, "Yaşlı istismarı ve İhmali", 102; Kuzeyli Yıldırım, "Yaşlı İstismarı ve Önlenmesi", 169.

⁶⁶⁶ Gökçe, "Yaşlı istismarı ve İhmali", 102-103; Kuzeyli Yıldırım, "Yaşlı İstismarı ve Önlenmesi", 169.

⁶⁶⁷ Gökçe, "Yaşlı istismarı ve İhmali", 103; Düzgüner - Martı, "Aile İçi Şiddet", 460.

uygulanmış şiddet, dövme, hakaret, korkutma ve tehdit etme gibi tutum ve davranışlar fiziksel ve psikolojik istismarı da aynı anda içermektedir.⁶⁶⁸

Yaşlının temel bakımının gerçekleştirilmesi esnasında bakım veren kimse tarafından, sorumluluğunu yerine getirmesindeki yetersizliği ifade eden ihmal, bakımın sağlandığı ev ortamı (ailesel), kurum (kurumsal) veya yalnız yaşayan yaşlılar için kendi kendini ihmal türlerini ortaya çıkarmaktadır. Yaşlıya yönelik aile ortamında veya kurumda gerçekleşen yeme, içme, tıbbî cihaz gibi temel ihtiyaçlarının bilerek veya bilmeden esirgenmesi veya bakım sorumluluğunu yerine getirmede isteksiz davranarak yaşlının mağdur edilmesi, bulunulan ortama göre ailesel veya kurumsal ihmale yol açmaktadır. Yaşlının kendine gereken dikkat ve özeni göstermemesi yahut tehlikelere açık olacak şekilde yalnız yaşamayı tercih etmesi ise kendi kendini ihmal olarak kabul edilmektedir.⁶⁶⁹

İslâm'da anne baba şahsında yaşlıların yüce bir konumu olduğu, Allah hakkından hemen sonra ana baba hakkının söz konusu edilmesinden anlaşılmaktadır.⁶⁷⁰ Ancak günümüzde, söz konusu edilen çeşitli sebeplerden dolayı yaşlı ihmal ve istismarının farklı şekillerde ve sıklıkla ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle başkalarının bakım ve gözetimine ihtiyaç duyan yaşlıların bakımı esnasında meydana gelen bu durumlar ev ortamı, sosyal kurumlar, hastane vb. yerlerde yaşanabileceği gibi yaşlıların bulunduğu başka birtakım ortamlarda da görülebilmektedir. Yaşlıyı ihmal ve istismara maruz bırakan bu kimseler, yaşlının bakımını yerine getirmekle mükellef olan -evde ise- aileden veya yakınlarından biri olabileceği gibi, -kurumda ise- bakım personeli, kurum yönetimi veya kurumda kalan herhangi bir kimse de olabilir. Hastane gibi yerlerde de yaşlının tedavi işlemlerini yerine getiren görevliler ile o kurumda çalışan personel yahut kurum yönetimi ihmal ve istismara neden olabilir. Ancak tüm bunların dışında yaşlının kendi kendini ihmal ve istismar ettiği de görülen durumlar arasında yer alır.⁶⁷¹ Birey bunu bilinçli veya bilinçsiz yapabilir. Türkiye'de Gerontoloji'nin kurucusu sayılan ve yaşlı araştırmalarıyla ünlü İsmail Tufan da başka ülkelerde birçok örneğine rastlanılan ihmal ve istismarın bizim ülkemizde de olduğunu dile getirir. Hatta bu gerçeğin varlığını inkâr etmenin ihmal ve istismarın yeni bir örneği olacağını dile getirerek, gözlerimizi gerçeğe kapatmanın yalnızca yaşlıların alt ve üst düzeylerdeki ihmal ve istismarını desteklemek olacağını söyler. Mesela bakım kurumlarında susuz bırakılma, yemeklerinin ve ilaçlarının zamanında verilmemesi hatta zehirle öldürülme gibi cinayet boyutuna varan ihmal ve istismar vakalarına dikkat çekerek durumun vahametine işaret etmektedir.⁶⁷²

Günlük hayatta yaşanan bu tür durumların İslâm hukukunda hangi çerçevede ele alındığının ve İslâm'ın bu tür durumların önüne geçmek için vaz' ettiği bazı prensip ve değerlerin tespiti önem taşıdığından dolayı makalede bu prensipler ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

3. İslâm Hukukunda İhmal ve İstismarını Önleyici Prensipler

İhmal ve istismarın nedenleri incelendiğinde yaşlının kendisinden ve yaşlının dışındaki bireylerden kaynaklanan birçok faktörün ihmal ve istismarın ortaya çıkışında etkili olduğu görülmektedir.⁶⁷³ İhmal ve istismarla mücadelede en önemli pay, ihmal ve istismara neden olan bireylere verilecek cezadan ziyade o kişilerin eğitilerek onlarda bir zihniyet dönüşümüne yardımcı olunmasıdır. Böylece ihmal ve istismarın yaratacağı zararların giderilmesi ve ortaya

⁶⁶⁸ Gökçe, "Yaşlı istismarı ve İhmali", 104; Düzgüner - Martı, "Aile İçi Şiddet", 460.

⁶⁶⁹ Gökçe, "Yaşlı istismarı ve İhmali", 104-107; Kuzeyli Yıldırım, "Yaşlı İstismarı ve Önlenmesi", 168-169.

⁶⁷⁰ Bkz. en-Nisâ 4/36; el-İsrâ 17/23; Lokmân 31/14.

⁶⁷¹ Bidin vd., "Understanding the Issue of Elder, Abuse from İslâmic Perspective", 1747-1748.

⁶⁷² İsmail Tufan, *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016), 235-236.

⁶⁷³ İbn Dakîk'l-İd de ukûkun türlerinin, mertebelerinin farklı farklı olduğunu dile getirir. (İd, *İhkâmü'l-ahkâm*, c. 2: 275.

çıkan kayıpların telafi edilmesi yerine bu zararlar, ortaya çıkmadan yok edilmiş olacaktır. İslâm hukuk prensiplerinden biri olan sedd-i zerâi' anlayışı⁶⁷⁴ da kötülüğe giden yolların önünün kesilmesi anlamında koruyucu bir prensip olarak burada hatırlanabilir.⁶⁷⁵ İslâm hukukundaki bu prensiple, bireyin mağdur olmasından önce korunması gerçekleştirilmektedir. Çünkü ne kadar tedbir alınrsa alınsın ihmal ve istismarın oluşmasından sonra onun kişi üzerindeki etkilerinin ortadan kaldırılması ve verilen zararın giderilmesi tam anlamıyla mümkün olmamaktadır. Bu nedenle ihmal ve istismarın ortaya çıkmadan önlenmesi, ihmal ve istismarla mücadelede çok büyük bir etki ve öneme sahip olacaktır.

İslâmî hükümlerin ebeveyn başta olmak üzere yaşlılara karşı iyiliği, itaati, güzel muameleyi, onlara saygı gösterilmesini ve gönüllerinin hoş tutulmasını emir ve tavsiye etmesi, onlara yönelik "ukûk" tabir edilen kötü muamele, azarlama, gönüllerini kırma gibi davranışları ise yasaklaması⁶⁷⁶ yaşlıların ihmal ve istismarın her türünden korunmak istendiğinin bir göstergesi olarak anlaşılabilir. Aynı şekilde yaşlının bakım ve gözetiminden başta aile fertleri olmak üzere akraba, komşu, toplum ve devletin yükümlü tutulması⁶⁷⁷ ve yaşlıların sahipsiz, kimsesiz, başıboş bırakılmamasının istenmesi yaşlıların maddî ve manevî her açıdan gözetildiğinin, ihmal ve istismara açık bir vaziyette bırakılmadığının göstergesi olarak düşünülebilir. Yani İslâm hukukunda vaz' edilen bu emir ve yasaklamaların aslında ihmal ve istismarı önleyici prensip ve değerler arasında yer aldığı söylenebilir.

İslâm hukukunun temel kaynaklarından Kur'an-ı Kerim'de: "Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara 'öf' bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: 'Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.'⁶⁷⁸ buyrulmuştur. Başka bir ayette de "Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya iyilik edin..."⁶⁷⁹ denilmiştir. Bu suretle ebeveyn başta olmak üzere yaşlı insanlara iyilik ve merhametle muamele edilmesinin emredilmesi, nihayetinde onları ihmal etmeme ve istismara maruz bırakmama şeklinde de anlaşılabilir. Nitekim ayette söz konusu edilen "öf" demenin bile yasaklanması, bundan daha ağır sonuçları olan dövme, sövme, zarar verme, aç bırakma gibi ihmal ve istismarın çeşitli türlerinin evleviyetle yasak olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü bu sayılanlar "öf" demekten daha ağırdır.⁶⁸⁰

Yaşlı ilerleyen ve birtakım fiziksel, sosyal, ekonomik vb. zafiyetler yaşayan, eski güçlü kuvvetli durumunu kaybeden bireylerin psikolojik olarak da daha hassas bir dönem yaşadıkları bilinmektedir. Bundan dolayı bu süreçte kendilerini, ailelerinin yanında dahi olsa yük olarak görebilirler. Onlara yöneltilecek ve yanlış anlaşılmaya yol açabilecek en ufak bir söz, hareket, hatta onlardan usanıldığını hissettirecek bir nefes alıp verme olan üfleminin dahi

⁶⁷⁴ Sedd-i Zerâi', "Şer'an sakıncalı sonuçlara götürmesi kesin veya kuvvetle muhtemel olduğunda mubah fiillerin yasaklanması anlamında fıkıh usulü terimi." (İbrahim Kâfi Dönmez, "Sedd-i Zerâi'", TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: DİB Yayınları, 2009), 36/277.) Yaşlı ihmal ve istismarına neden olan eylemler mubah fiiller olmamakla birlikte kişinin kendini savunması anlamındaki bazı içgüdüsel eylemler veya ihmale neden olan davranışların yerine göre mubah olması mümkündür. Ancak başkasına zarar verilmesi kuvvetli muhtemel olan durumlarda aynı fiiller yasak olup sedd-i zerâi' prensibi ile bu tür eylemlerin oluşmadan önce ortadan kaldırılması sağlanmaktadır.

⁶⁷⁵ Düzgüner - Martı, "Aile İçi Şiddet", 462.

⁶⁷⁶ Zehebî, *Kitâbü'l-Kebâir*, 172.

⁶⁷⁷ Şehâbeddin Karâfî, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Haccî (Beyrut: Darü'l-Ğarb el-İslami, 1994), c. 13:310; Yusuf Karadâvî, "Hukuku'l-şuyuh ve'l-müsinnin fi zav-il şeriatil-İslâmiyye", al-qaradawi.net, 11; Sa'düddin Müs'ad Hilâlî, *Kadâyâ ve ahkâmü'l-müsinnin el-muasıra* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 2011), 166.

⁶⁷⁸ el-İsrâ 17/23-24.

⁶⁷⁹ en-Nisâ 4/36.

⁶⁸⁰ Şeyh Şemseddin Muhammed b. Hatîb Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Darü'l-marife, 1997), 1: 143; Zehebî, *Kitâbü'l-Kebâir*, 172; Karadâvî, "Hukuku'l-şuyuh", 17.

yasaklanması⁶⁸¹ evla yoluyla kıyas yapılıncı, onların gönlünü kırarak benzeri tutum ve davranışların da haram olmasını gerekli kılmaktadır.⁶⁸² Bundan dolayı yaşlı bireylerin temel gereksinimlerinin yerine getirilmesi konusunda ihmal edilmelerinin ve her tür maddî veya manevî zarara yol açacak olan istismara maruz bırakılmalarının İslâm hukuku açısından uygun olmayacağı açıktır.⁶⁸³ Hz. Peygamber'in yaşlılara karşı takınmış olduğu tutum ve davranışlar ile yaşlılara iyiliği tavsiye ettiği ve onlara kötü muameleyi yasakladığı sözleri de bu durumu teyit etmektedir. Kendisi, yaşlıları incitecek ve gönüllerini kırarak en ufak bir sözden dahi kaçınmalarını ahabına emretmiş; bir sözünde, ana babası yanında yaşlanıp da onları razı edemeyen ve onların gönlünü kazanamadığı için Cennet'e giremeyen kimselere teessüf etmiş ve hiç huyu olmadığı halde "Burnu sürtülsün..."⁶⁸⁴ şeklinde beddua ederek hoşnutsuzluğunu dile getirmiştir. Ahlâk kitaplarında beddua, yalan, gıybet, alay etme, iftira, kötü lakap takma, sövme, lânet etme gibi "dilîn afetleri" başlığı altında söz konusu edilen her tür kötü sözün yasak olduğu açıkça ifade edilmiş, ayrıca konuşma ile alakalı Hz. Peygamber "Allah'a ve ahiret gününe inanan kimse ya hayır söylesin ya da sussun."⁶⁸⁵ buyurarak olması gerekeni veciz bir şekilde dile getirmiştir.⁶⁸⁶ Böylece yaşlılara karşı psikolojik/duygusal istismara neden olacak yolların önü tıkanmış olmaktadır.

Hz. Peygamber, cihat gibi hayati bir durumda dahi ebeveynlerin ve bakıma ihtiyaç duyan kimselerin bakımını önceleyerek geride yaşlı ve bakıma muhtaç ana babası olan kimselerin savaşa katılmak yerine onlara bakmaları gerektiğini⁶⁸⁷ ve bu şekilde cihat sevabı alacaklarını haber vermiştir.⁶⁸⁸ Hz. Peygamber kişinin ebeveynine sövmesinin büyük günahlardan olduğunu haber vermiş,⁶⁸⁹ kişinin sadece kendi anne babasına değil, bütün yaşlılara sevgi ve hürmet ile güzelce muamele etmesini ve onları yaralayacak, kırarak tutum ve davranışlardan kaçınmasını emretmiştir.⁶⁹⁰ *Ahkâmü'l-Kur'an* isimli eserinde İbnü'l Arabî (ö. 543/1148),⁶⁹¹ Hz. Peygamber'in bu tarz hadislerinden, ebeveyne iyi muamele etmenin

⁶⁸¹ "Öf kelimesi bir kelime değil, duyulabilir bir nefes, sesli bir nefes verme, yüksek bir nefes verme, can sıkıntısı ve hayıflanma içeren kötü sözlerin en düşük derecesidir. Âlimler bu kelimeye ve ana babaya karşı yapılan kötülükte buna eşdeğer olan her kelime ve bakışa bu manayı vermişlerdir. Gözünü babana dikmen, serçe kapıyı kapaman, ellerini sinirlice hareket ettirmen veya herhangi bir kelime etmen veya herhangi bir işarette bulunman veya üf kelimesine denk herhangi bir kelime etmen, aynı hükmü alır (yani yasaktır)." (Nâsirüddîn Ebû Muhammed Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Mısır: Darü'l-Kütüb alarabiya, t.siz), c. 3: 199-200; Muhammed Râtîb Nablusî, "Birrü'l vâlideyn", *Mevsûatü Nablusî lil ulumü'l-İslamiyye*, 6; Ebüssuûd, *Tefsîru Ebüssuûd*, c. 3: 439.)

⁶⁸² Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, c. 3:199-200; Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmü'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki (Beyrut: Müessesetü'r-risale, 2006), c. 13: 57; Zehebî, *Kitâbü'l-Kebâir*, 172; Karadâvî, "Hukuku'l-şuyuh", 19; Karadâvî, *el-Helâl ve'l-haram*, 224.

⁶⁸³ Beyzâvî, kıyas yoluyla, "Öf bile demenin yasaklanması, eziyet içeren diğer çeşitlerin de yasaklandığına delalet eder." demektedir. (Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, c. 3:199-200; Bidin - Mohd, "Understanding the Issue of Elder, Abuse from İslamic Perspective", 1750.)

⁶⁸⁴ Müslîm İbn Haccâc, *Sahih* (Riyad: Beytü'l-Efkâr, 1998). "Birr", 8- 10; Ebû İsâ Muhammed Tirmizî, *Sünen* (Riyad: Mektebetü'l-mearif, t.siz). "Da'avat", 101; İbn Hanbel, *Müsned*, c. 8:349; Karadâvî, "Hukuku'l-şuyuh", 18.

⁶⁸⁵ Buhârî, "Edeb", 31; Müslîm, "İman", 74.

⁶⁸⁶ Düzgüner - Martı, "Aile İçi Şiddet", 472.

⁶⁸⁷ Ebeveyninin izni olmaksızın çocuğun savaşa katılması haram sayılmıştır. (İd, *İlhâmü'l-ahkâm*, c. 2: 275.)

⁶⁸⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, c. 3:156. "Bir adam, cihada iştirak etmek için Hz. Peygamber'den izin istedi. Hz. Peygamber: 'Annen baban sağlar mı?' diye sordu. Adam: 'Evet' deyince: 'Onlara hizmet de cihad sayılır, sen onlara hizmet ederek cihad yap' buyurdu." (Buhârî, "Cihâd", 138, "Edeb", 3; Müslîm, "Birr", 5-6; Süleymân b. el-Eş'as Ebû Dâvûd, *Sünen* (Riyad: Mektebetü'l-Meraif, 1424)., "Cihad", 33; Ebû Abdirrahmân Nesâî, *Sünen* (Riyad: Mektebetü'l-Mearif, 1988). "Cihad", 5; Tirmizî, "Cihad", 2.

⁶⁸⁹ Hz. Peygamber: "Bir kimsenin anne ve babasına sövmesi, büyük günahlardandır." demiş. Orada bulunanlar: "Ey Allah'ın elçisi, insan hiç anne ve babasına söver mi?" dediler. Hz. Peygamber: "Evet, bir adamın babasına söver, o da onun babasına söver, Adamın anasına söver, o da onun anasına söver." buyurdu. (Buhârî, "Edeb", 4; İbn Hanbel, *Müsned*, c. 6:444.)

⁶⁹⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, c. 3: 156; Muhammed Fuleyful, *Birrü'l-vâlideyn* (Mısır: Bulak Matbaası, 1990), 230.

⁶⁹¹ Ebû Bekir İbnü'l Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an* (Beyrut: Darül Kütüb el-ilmiyye, 2003), c. 3: 184 vd.

karşılığının iman, kötü muamele etmenin günahının ise Allah'a şirk koşmak manasının anlaşıldığını ifade eder.

İslâm'ın iyilik ve merhametle muamele edilmesini emrettiği kimseler sadece Müslüman yaşlılarla sınırlı değildir. Ebeveynin çocuk üzerindeki emekleri göz ardı edilmediğinden, anne baba müşrik dahi olsa onlara ihsanla muamele edilmesi ve Allah'a isyan içeren emirleri dışında onlara itaat edilmesi gerektiği İslâm hukukunun temel kaynaklarında dile getirilmiştir.⁶⁹² Müşrik ebeveyn ile alakalı, onlara dünyada ma'rûf ile davranılması emri, onlara karşı iyilik ve ihsan ile saygılı ve kibar bir şekilde muameleyi farz kılmaktadır.⁶⁹³ Nitekim müşrik annesinin ziyaretine gelmek istemesi üzerine konu ile alakalı Hz. Peygamber'e danışan Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ'ya Hz. Peygamber'in, annesine gereken hürmeti göstermesi ve ona güzelce muamele etmesi gerektiği ile alakalı sözleri de burada hatırlanabilir.⁶⁹⁴ Aynı durum savaş esnasında düşman tarafında olmakla birlikte savaşa herhangi bir fiilî veya fikrî katkısı olmayan yaşlılara eziyet edilmesinin ve öldürülmelerinin yasaklanmasında da geçerlidir.⁶⁹⁵ Hz. Peygamber: "Kim zarar verirse Allah da ona zarar verir. Kim güçlük çıkarırsa Allah da ona güçlük çıkarır."⁶⁹⁶ buyurarak insanlara haksız yere maddî ve manevî zarar verenlerin Allah tarafından azaba uğratılacağını bildirmiştir.⁶⁹⁷

Savaş ortamında dahi her tür zulüm ve haksızlığa karşı olan İslâm'ın, toplumun inşasında büyük emek ve katkıları olan yaşlılara karşı normal durumlarda takınılacak tutum ve davranışların nasıl olması gerektiği ile alakalı tavrı bariz bir şekilde görülmektedir. Çünkü İslâm gönderdiği ilahî emirler aracılığıyla her durumda, ahlâkî ve hukukî değerlerin korunması, yeryüzünde adaletin tesis edilmesi, güçlülerin toplumdaki zayıf kesimden sorumlu tutulmasıyla toplumsal adaletin sağlanması ve zayıfların ezilmesinin önüne geçilmesi gibi temel prensipleri ikâme etmeye çalışmıştır. Bunun gerçekleşmesi durumunda da sadece yaşlılara karşı değil yeryüzündeki tüm canlılara karşı herhangi bir ihmal ve istismarın gerçekleşmeyeceği ortaya çıkmaktadır. İslâm hukukunda dinin, canın, malın, neslin ve aklın korunmasının gaye edildiği;⁶⁹⁸ bunlara karşı her tür haksızlık ve zulmün yasaklandığı makâsîdüş şerîa denilen hukukî prensip de ihmal ve istismarın ortaya çıkmadan engellenmesi adına dikkate değerdir.⁶⁹⁹ Nitekim bu beş temel unsurun korunması gerçekleştirilmeden toplumun güven ve refahının sağlanması söz konusu olamaz.

İslâm'ın malın dokunulmazlığını güvence altına alarak bu dokunulmazlığı, korumayı hedeflediği gayelerden biri kılması, mülkiyet hakkına riayeti emir ve tavsiye etmesi ekonomik istismar ve hak istismarının önlenmesi adına önemli bir değerdir. Hz. Peygamber: "Kim bir karış kadar yer/arazi için zulmederse (kıyamet gününde) yedi kat toprak onun boynuna dolandır."⁷⁰⁰ buyurarak mal dokunulmazlığının temel haklar arasında yer aldığını göstermiştir.⁷⁰¹

İslâm âlimlerinden Gazzâlî (ö. 505/1111) ebeveyne, iyiliği emir ve kötülükten nehiy konusunda bile olsa döverek, söverek, tehditle eziyet edici tutum ve davranışlar

⁶⁹² Bkz. Lokmân 31/15; el-Ankebût 29/8; Ebu'l-Ferec İbnü'l Cevzî, *Kitâbu'l-birr ve's-sıla*, thk. Adil Ahmet Abdulmevcud - Ali Muavvaz (Beyrut: Müessesestü'l-Kütübü's-Sekafiyye, 1993), 57; Çağrı, "Ana Baba", 3/104.

⁶⁹³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, c. 3: 156.

⁶⁹⁴ Buhârî, "Hibe", 29, "Edeb", 8; "Cizye", 18; Müslîm, "Zekât", 49-50; Ebû Dâvûd, "Zekât", 34; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, c. 3:155; 5:19; Muhammed b. İdrîs Şâfî, *el-Üm*, thk. Rifat Fevri Abdulmuttalib (Mısır: Darü'l Vefa, 2001), c. 3:157.

⁶⁹⁵ Buhârî, "Cihad", 147-148; Müslîm, "Cihad", 137-140.

⁶⁹⁶ Ebû Dâvûd, "Akdiye", 31.

⁶⁹⁷ Düzgüner - Martı, "Aile İçi Şiddet", 472.

⁶⁹⁸ İbrâhim Şâtîbî, *el-Muvâfakât* (Suudi Arabistan: Darü İbn Affan, 1997), c. 2: 300.

⁶⁹⁹ Düzgüner - Martı, "Aile İçi Şiddet", 473.

⁷⁰⁰ Müslîm, "Müsâkât", 141-142.

⁷⁰¹ Düzgüner - Martı, "Aile İçi Şiddet", 473.

sergilenemeyeceğini, evlatların buna hakkının olmadığını söyler.⁷⁰² Böylece temel hakların kişinin evlatları dâhil herkese karşı koruma altında olduğu ve her tür ihmal ve istismara kapalı olduğu ortaya çıkmaktadır. Hatta ebeveynlerin çocuk üzerinde daha fazla hakları olması münasebetiyle çocukları tarafından onlara yönelecek ihmal ve istismar yabancı kimselerden gelecek şiddet, ihmal ve istismardan daha fazla acıtıcı olup İslâm hukukunda daha ağır bir suç olarak kabul edilmiştir.⁷⁰³

4. Yaşlılara Karşı Emredilen Muamele Şekli ile İhmal ve İstismara Karşı Alınabilecek Tedbirler

İslâm hukukunun öngörmüş olduğu temel değerler ve prensiplerin ihmal ve istismarın oluşmadan, ortaya çıkmadan engellenmesinde önemli olduğu görülmektedir. Ancak günümüzde insanların temel dinî ve ahlâkî değerlerden uzaklaşmaları, bencillik, vefasızlık, ana babaların çocuklarını küçüklüklerinden itibaren eğitmelerinde birtakım yanlışlar yapması ile daha önce söz konusu ettiğimiz birçok faktör ihmal ve istismar vakalarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Çağımız İslâm âlimlerinden Yusuf el-Karadâvî bu gerçeğe dikkat çekmektedir. Karadâvî, günümüzde çoğu kişinin ibadet ve zâhiri amellerde gösterdiği titizliği ebeveynine, akrabalarına ve komşularına karşı, onların haklarını görüp gözetme ile onlara iyilik ve ihsanda bulunma, merhametle muamele etme gibi önemi ve etkisi daha derin işlerde göstermediklerine şahit olduğunu dile getirerek durumun vahametine işaret etmektedir.⁷⁰⁴ Bu nedenle İsmail Tufan'ın da dile getirdiği gibi gerçeğe gözlerimizi kapatmak ihmal ve istismar olayını bitirmeyeceği gibi yapılan bu iş, ihmal ve istismarı desteklemekten başka bir şey olmayacaktır. Bundan dolayı ihmal ve istismara karşı bireysel ve toplumsal bazda alınabilecek tedbirlerin neler olduğunun tespiti önem taşımaktadır. Ancak makalede bu tedbirler ele alınmadan önce İslâm'ın yaşlılara karşı nasıl muamele edilmesi gerektiği ile ilgili öğretilerinin tespitine çalışılmış, daha sonra bireysel ve toplumsal çerçevede alınabilecek tedbirlerin kısaca açıklanmasına gayret edilmiştir.

4.1 İslâm Hukukunda Yaşlılara Karşı Emredilen Muamele Şekli

Yaşlı denildiği zaman akla gelen ilk ve en yakın isimler ana-baba olmaktadır. Bu nedenle yaşlılara karşı muamele şeklinin nasıl olması gerektiğini kaynaklarda ebeveyn muamele ve ebeveyn hakkı çerçevesinde takip edebiliriz. Burada yaşlılara karşı emredilen muamele şekli temel kaynaklarda en çok üzerinde durulan noktalar göz önünde tutularak belli başlıklar altında sunulmaya çalışılacak olup, bunlar dışında da bu konuda emredilen ve yasaklanan tutum ve davranışlar olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Kaynaklarda başta ebeveyn olmak üzere yaşlılara karşı emredilen muamele şeklinin ilki onlara karşı "iyilik, ihsan ve itaat ile muamele" edilmesidir. Kaynaklarda ana babaya ihsan ile alakalı herhangi bir şartın ileri sürülmediği dikkat çekmektedir. Yani ana babanın Müslüman yahut gayrimüslim, faziletli yahut günahkâr olup olmamalarına bakılmamış, çocuk üzerindeki hak ve emekleri göz önünde tutularak onlara iyilik ve itaatle muamele edilmesi emredilmiştir.⁷⁰⁵ Mümtehine sûresi 8-9. ayetlerde de bu durum dile getirilmiş olup ana babaya itaat konusunda tek istisna getirilmiştir. O da Allah'a itaatsizliğin olduğu yerde hiç kimseye

⁷⁰² Muhammed Gazzâlî, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn* (Beirut: Darü İbn Hazm, 2005), 791 vd.

⁷⁰³ Ebü'l-Kâsım Mahmûd Zemaşerî, *el-Keşşâf*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud - Ali Muhammed Muavviz (Riyad: Mektebetü'l- Ubeykan, 1998), c. 3: 506-511; Ebüssuûd, *Tefsîru Ebüssuûd*, c. 3: 439 vd.

⁷⁰⁴ Yusuf Karadâvî, *Öncelikler fıkhı*, çev. Abdullah Kahraman (Nida yayıncılık, 2019), 135.

⁷⁰⁵ Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Kâfi*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (Darü'l-Hicr, 1997), c. 5:458; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, c. 13:52-54; *el-Mevsû'atü'l-Fıkhiyye* (Kuveyt: Vizaretü'l-Evkaf veş şuun el-İslamiyye, 1983), c. 6: 258.

itaat edilmemesi gerektiğidir.⁷⁰⁶ Konu ile alakalı Şâfi'î fakih İz b. Abdisselâm (ö. 660/1262) da şöyle demektedir: “Ebeveynin emrettiği her şeye itaat ve yasakladıkları şeylerin hepsinden kaçınmak gerekmez, ancak mubah olan emirlerine itaat edilir, dinen yasak olan konularda değil.”⁷⁰⁷

Ana babaya muamele ile alakalı en geniş ayetlerden biri olan İsrâ sûresi 23 ve 24. ayetlerde ebeveyn ile çocuklar arasındaki ilişkinin “merhamet” temeline oturtulduğu görülür. Burada dikkat çeken bazı hususlar bulunmakta olup bunlardan birisi, merhametin tıpkı ihsân gibi adâletin üzerinde bir erdem olup karşı tarafa hak ettiğinden daha fazla iyilik, ihsan, incelik ve yumuşaklıkla muamele edilmesidir.⁷⁰⁸ Dikkat çeken diğer bir husus ise çocukların, küçüklüklerinde ebeveynlerinin merhametine ihtiyaç duydukları dönemde ana babaları tarafından bakıldıkları gibi kendilerinin de sevgi, ilgi ve merhamete ihtiyaç duyan yaşlılık dönemindeki ebeveynlerine aynı şekilde davranmaları ve kendilerine yapılanları unutmamalarıdır. Nitekim ayetin devamında⁷⁰⁹ bu durum ince bir üslupla hatırlatılmaktadır.⁷¹⁰

Yaşlılara karşı nasıl muamele edileceği ile alakalı emirler sadece ebeveyne karşı olan yükümlülüklerle sınırlı değildir. Ebeveyn dışındaki usulü (üst soyu) oluşturan yaşlılar, yakın ve uzak akrabalar, komşu olan yahut etrafımızda yaşayan herhangi bir yaşlı da aynı kapsama dâhildir. Bundan dolayı söz konusu edilen iyilik, ihsan, merhamet ve itaatın tüm bu yaşlılara şâmil olacak derecede olması gerektiğinin kastedildiği bilinmelidir. İbnü'l-Arabî ebeveynin dostlarıyla iletişimi devam ettirmenin, ebeveyne iyiliğin⁷¹¹ tamamlanması için gerekli olduğunu söyleyerek bu duruma işaret etmektedir.⁷¹² Kaynaklarda zikri geçen birçok örneğin varlığı da bu durumu doğrulamaktadır. Her şeyden evvel Hz. Peygamber'in etrafındaki yaşlılara karşı iyilik, ihsan ve merhametle muamelesi, sütanne ve babasına karşı tutum ve davranışları, yaşlı kimselerle arasında geçen diyaloglar vb. düşünülünce bu emirlerin bütün yaşlılara yapılan muamelede istendiğini ortaya koymaktadır.

Yaşlılara karşı nasıl muamele edilmesi gerektiği ile alakalı kaynaklarda zikri geçen başka bir nokta da onlara “ilgi gösterilmesi ve ikramda bulunulmasıdır.” İlgi görmek ve ikram edilmek bütün insanların ihtiyaç duyduğu bir duygu olmakla birlikte güçten sonraki güçsüzlük dönemini yaşayan ve gençliğini, enerjisini ailesi, sevdikleri ve toplum için harcamış olan kişilerin yani yaşlıların bu duyguya daha fazla ihtiyaç hissettikleri bilinen bir gerçektir. Bilimsel ve psikolojik çalışmaların da teyit ettiği bu durum İslâm hukukunun temel kaynaklarında da dikkat çekilen bir husus olmuştur. Hz. Peygamber de yaşantısında bu duruma dikkat etmiş ve çoğu işte yaşlıları önceleyerek onlara alaka göstermiş, ikramda bulunarak gönüllerini fethetmiştir. Mekke'nin fethi günü Hz. Ebû Bekir'in müşrik olan babası Ebû Kuhâfe'nin, Hz. Peygamber ile arasında geçen diyalog ve Hz. Peygamber'in kendisine göstermiş olduğu ilgi neticesinde Hz. Peygamber'in “Müslüman ol” çağrısına hemen uyduğu

⁷⁰⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, c. 3: 156. “Allah'a isyanda itaat yoktur.” (Buhârî, “Âhâd”, 1; Müslîm, “İmâre”, 39-40; Nesâî, “Biy'a”, 34; Ebû Abdillâh İbn Mâce, *Sünen*, thk. Muhammed Nasruddin el-Albani (Riyad: Mektebetü'l-Mearif, t.siz). “Cihad”, 40; Celâlüddîn Süyûtî, *Câmiu's-sağîr fi ehadisi'l-beşirin nezir* (Beyrut: Darü'l-kütüb el-ilmiyye, 2004), c. 2:585 (9903).

⁷⁰⁷ İd, *İhkâmü'l-ahkâm*, c. 2: 275; Ebu'l-Hasen Ali Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcihi mine'l-hilâf ale mezhebi İmam Ahmed b. Hanbel*, thk. Ebu Abdullah Muhammed Şafii (Beyrut: Darü'l-Kütüb el-İlmiye, 1997), c. 3:362; İbnü'l Cevzî, *Kitâbu'l-birr*, 57.

⁷⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 3: 1611; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, çev. Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2010), 420.

⁷⁰⁹ “Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.”

⁷¹⁰ Saffet Köse, “İslâm Açısından Ebeveynin Çocukları Üzerindeki Hakları veya Çocukların Ebeveynine Karşı Vazifeleri”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 12 (2008), 352.

⁷¹¹ İbnü'l Arabî, *Birr*: “vacip hakların gözetilmesi” şeklinde açıklamaktadır. (Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ârizatü'l-ahvezi bi şerh sahih et-Tirmizî* (Beyrut: Darül kütüb el-Arabi, t.siz), c. 8:92.)

⁷¹² İbnü'l Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, c. 3:188.

görülmektedir.⁷¹³ Hz. Peygamber'den sonra İslâm devletinin yöneticisi konumunda yer alan halifelerin de aynı şekilde yaşlı tebeaya ilgi ve alaka gösterdikleri, ikramda bulunarak gönüllerini fethetmeye çalıştıkları, ihtiyaçlarını gidermek için gerekli tedbirleri aldıkları ile alakalı kaynaklarda birçok örnek bulmak mümkündür.⁷¹⁴ Yine Hz. Peygamber, yaşlıya ikramın Allah'a ikram olduğunu haber vererek "Küçüklere merhamet etmeyen, büyüklere saygı göstermeyen bizden değildir."⁷¹⁵ buyurmuştur. Bazı âlimler burada geçen "bizden değildir" ifadesinden dolayı yaşlılara ilgi, ikram ve şefkatle muamele edilmemesinin tahrîm ifade ettiğini dile getirirken, kimileri ise bu durumların büyük günahlar arasında yer aldığını söylemiştir.⁷¹⁶

Meclislerde yaşlılara yer açmak, toplu taşımalarda, banka, hastane gibi bekleme süresi olan mekânlarda yaşlıları ayakta bekletmemek için yaşlının zayıflığını da gözeterek onu kendine tercih etmek ve bunun için yaşlı bireye yer ve öncelik vermek yaşlıya ilgi ve ikramın bir yansıması olarak değerlendirilebilir.⁷¹⁷

İslâm, yaşlıların maddî açıdan da gözetilmesini emretmiştir. Yaşlanıp da eski gücünü kuvvetini kaybeden, maddî açıdan sıkıntı yaşayan kimselerin "nafakalarının temini" kendi ailesinden⁷¹⁸ başlayarak devlete kadar genişleyecek şekilde etraflarındaki kimselere yüklenmiştir. Bu durum birçok ayet ve hadiste açıkça dile getirildiği gibi İslâm hukukunun temel kaynaklarında da nafaka ahkâmı ayrıntılı bir şekilde ele alınıp incelenmiştir. Ebeveynin ihtiyaç duyması durumunda, ihtiyacını giderecek miktarı izinsiz olarak çocuklarının malından alma haklarının olduğu ve çocuklarının ebeveynlerini, aldıkları malı geri ödemeye yahut onları çalışmaya zorlayamayacakları ifade edilmiştir.⁷¹⁹ Çünkü İslâm ebeveyne karşı her tür eziyeti, hatta öf demeyi bile yasaklamış iken onları çalışmaya zorlamanın onlar açısından daha büyük bir eziyet olacağı aşikârdır.⁷²⁰ Bu da yaşlıların maddî istismarı bir tarafa onların başkalarına muhtaç bırakılmamaları, ihtiyaçlarının karşılıksız bir şekilde yerine getirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Yaşlılara karşı emredilen muamele şekillerinden bir başkası da İslâmî literatürde "sıla-i rahim" kavramı ile ifadesini bulan ve dinde yüce bir yeri olan yaşlıların ziyaret edilmesidir. İhmal ve istismarın önündeki en büyük engellerden birini oluşturan ziyaret kültürü hem yaşlılara psikolojik olarak iyi gelmekte hem de ihmal ve istismara neden olan bireylerin bu

⁷¹³ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-kübra*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2001), c. 6:78-80; Abdüsselâm Muhammed İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekka vd (Kahire, 1936), c. 4:48.

⁷¹⁴ Konuyla alakalı örnekler için bkz: Ya'kûb b. İbrâhîm Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-harâc* (Beyrut: Darü'l-ma'rife, 1979), 144; Kâsım b. Sellâm Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-emvâl*, thk. Muhammed Umare (Beyrut: Darü's-Şuruk, 1989), 121; Ali b. Hüseyin Mes'ûdî, *Murûcu'z-zehab* (Kahire, 1967), c. 3: 40; Ebû Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Tarih-u Ömer b. Hattab* (Taif: Mektebetü'l-Müeyyid, 1987), c. 1: 47.

⁷¹⁵ Tirmizî, "Birr", 15; Ebû Dâvûd, "Edeb", 66; İbn Hanbel, *Müsned*, c. 6:281.

⁷¹⁶ Abdullah b. Nasır Südhan, "Riayetü'l- müsinnin", 30.

⁷¹⁷ Karadâvî, "Hukuku'l-şuyuh", 12.

⁷¹⁸ İslâm hukuku kaynaklarında ana babanın nafakasının cüz'iyet ilişkisinden dolayı öncelikli olarak çocukları üzerine vacip olduğu ve nafakanın vacip olması için kişinin muhtaç ve çalışamayacak durumda olması şartı aranmasına rağmen başta ana baba olmak üzere usûl için bu şartın aranmadığı dikkat çekmektedir. (Şemsüleimme Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Darü'l-marife, 1989), c. 5: 222 vd.; Alâüddîn Ebû Bekr Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'* (Beyrut: Darü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1986), c. 4: 30-35; İbrahim Mevsîlî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr* (Beyrut: Darü'l-Kütüb el-İlmîyye, t.siz), c. 4: 10-11; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğni*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki - Abdulfettah Muhammed el-Hulu (Riyad: Darü'l-a'lem el-kütüb, 1986), c. 11: 373; Abdurrahman Mağribî, *Mevâhibü'l-celîl li şerhi Muhtasarı Halîl* (Beyrut: Darü'l-kütüb el-İlmîyye, 1995), c. 5: 584-585; Ebû'l-Hasen Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavviz - Adil Ahmet Abdulmevcut (Beyrut: Darü'l-kütüb el-ilmîyye, 1994), c. 11: 486; Ebû Bekr Hassâf, *Kitâbü'n-Nafakât*, thk. Ebu'l-vefa Afğani (Hindistan: Darü's-selefiyye, 1365), 82.

⁷¹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 5: 222 vd.; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, c. 3: 584-585; Âlim İbn A'lâ, *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*, thk. Seccad Hüseyin (Hindistan: Matbaatü meclis ve dairetü'l-mearif Osmani, t.siz), c. 4: 247; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, c. 4: 35.

⁷²⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 5: 222; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, c. 3: 584-585; İbn A'lâ, *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*, c. 4: 247.

durumun ortaya çıkmasından çekinmelerine ve yapmakta oldukları işten geri durmalarına yardımcı olmaktadır.

İslâm'da önemli bir yeri olan sıla-i rahim⁷²¹ yerine getirmiş olduğu fonksiyon açısından da ayrıca dikkate alınması gereken bir durumdur. Kişinin sadece yaşlı ana babasının değil başta yakın ve uzak akraba, komşu ve baba dostu olmak üzere tanıdığı tüm yaşlıları ziyaret etmesi ve onlarla arasındaki bağı muhafaza etmesi önemlidir. Bu durum hem sünnete uymanın hem de yaşlılara karşı vefanın bir gereği olmaktadır. Bu ziyaretlerle kişi, yaşlı bireyin hem maddî manevî ihtiyaçları varsa onları karşılama imkânını elde etmiş olur, hem de yaşlılar, içinde buldukları psikolojik sıkıntı ve bunalmalardan sıyrılma imkânı elde etmiş olurlar.⁷²² Dinî ve millî bayramlardaki mana ve bu günlerde büyüklerin ziyaret edilmesi, hatırlanması, ellerinin öpülerek gönüllerinin alınması da bu düşüncenin bir yansıması olarak görülebilir. Yaşlılar bayram günlerindeki ziyaretleşme vesilesi ile hem mutlu oluyor, hem eğleniyor hem de sosyalleşerek ve sosyal hayata dâhil olarak sosyal refahlarına olumlu katkı sağlamış oluyorlar.⁷²³ Nitekim yaşlıların sosyal hayata dâhil oldukları kadar ihmal ve istismardan uzak kalacakları aşikârdır. Bakımını yerine getirenler dışında kimse ile görüşemeyen ve sosyal hayattan uzak olan yaşlıların istismara daha çok maruz kaldıkları birçok bilimsel araştırma ile de teyit edilmiştir.⁷²⁴

Yaşlılara karşı yerine getirilmesi gereken başka bir muamele veya yükümlülük de ihmal ve istismarın engellenmesi konusunda yine büyük bir etkisi olan ve yaşlıların zihniyet dönüşümüne katkı sağlayacak olan "eğitim desteği verilmesidir." Eğitim ve öğretim faaliyetleri insanlık tarihi kadar uzun bir geçmişe sahip olup belli bir yaş ile sınırlanamaz. Bundan dolayı yaşlıları eğitim-öğretim faaliyetinin dışına itmek ve yaşlılığın eğitime engel olduğunu düşünmek yanlıştır. Hz. Peygamber'in ilahî öğretiyi yayarken genç yaşlı ayrımı yapmaksızın tüm insanlığı muhatap alması, İslâm'ın ilk eğitim yuvası olan Suffe'de insanlara aktarımlarda bulunurken gençler kadar yaşlıların da muhatap kitlesi arasında yer alması ve onlara uzun mesailer harcaması bu durumu ortaya koymaktadır.⁷²⁵ Aynı şekilde İslâm'ın ilk emrinin "oku" olması ile kadın erkek her Müslümana ilmin farz kılınmış olması, Hz. Peygamber'in "Beşikten mezara kadar"⁷²⁶ ilmin önemine dikkat çekmesi ve günümüzde "Hayat boyu öğrenme" sloganıyla yürütülen faaliyetler de bu kapsamda düşünülebilir. Bu faaliyetler yoluyla yaşlılar hem sosyal hayata dâhil olma imkânı elde edecek hem de geleneksel kültürel kalıpların dışına çıkarak başlarına gelen herhangi bir ihmal ve istismar olayı karşısında daha bilinçli davranarak ona göre tedbirlerini almış olacaklardır.

Şu ana kadar anlatılanlardan anlaşılacağı üzere İslâm'da ebeveyn başta olmak üzere yaşlılara bedensel, duygusal/psikolojik, ekonomik vb. ihmal ve istismarda bulunmanın yasak olması bir tarafa, onlara en güzel şekilde davranılmasının, gönüllerinin razı edilmesinin, onlara dua edilmesinin ve hayır dualarının alınmasının gerekliliği bildirilmektedir.⁷²⁷ Hz. Peygamber de "Allah Teâlâ, yaşından ötürü bir ihtiyara saygı gösteren gence, yaşlılığında

⁷²¹ "Akrabasıyla ilgisini (sıla-i rahmi) kesen kimse cennete giremez." (Buhârî, "Edeb", 11; Müslîm, "Birr", 18, 19. Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, "Zekât", 45; Tirmizî, "Birr", 10.); "Kim akrabasına ilgi gösterirse ben de onunla ilgilenirim. Kim akrabasıyla bağı keserse ben de onunla bağı keserim." (Buhârî, "Tevhid", 35); "Âhirette cezasını ayrıca vermekle beraber, dünyada Allah Teâlâ'nın çabucak cezalandırmasını en fazla hak eden günahlar, zulüm ve akrabayı ihmâl etmektir." (Tirmizî, "Kıyâme", 57; İbni Mace, "Zühd", 23.)

⁷²² Ayrıca bkz. Fadl b. Murat, *Mukaddime fi fihri'l asr* (Yemen: Mektebetü'l-Cil, 2016), 522-523.

⁷²³ Benaouda Bensaid - Fadila Grine, "Yaşlılık ve Yaşlı Bakım: İslâmi Bir Bakış Açısı", *Uluslararası Kültür ve Aksiyoloji Felsefesi Dergisi* 11/1 (2014), 160.

⁷²⁴ Örnek olarak bkz. Oya Ögenler, "Yaşlılara Yönelik Evde Bakım Hizmetlerinde Etik Sorunlar", *Türkiye Klinikleri*, 2016; 2(2).

⁷²⁵ Akif Köten, "Hz. Peygamber'in Sünnetinde Yaşlılara Saygı", *Yaşlılık Dönemi ve Problemleri*, ed. M. Faruk Bayraktar (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 275.

⁷²⁶ (Bu ifade, hadis kaynaklarında bulunamamıştır.) Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn 'an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrut: Dârü İhyâi Tûrâs el-'Arabî, ts.), c. 1:51.

⁷²⁷ Zemahşerî, *el-Keşâf*, c. 3:511.

hizmet edecek kimseler lütfeder.”⁷²⁸ sözünde, yapılan bu güzelliklerin dünyada dahi karşılıksız kalmayacağını haber vermiştir. Bu cümlelerin mefhumu muhalifinden, yapılacak ihmal ve istismarın da karşılıksız kalmayacağı, henüz dünyada iken bile karşılığının görüleceği sonucuna varılabilir. Yani çevrelerindeki yaşlılara kötü muamele eden, ihmal ve istismara maruz bırakan, maddî manevî eziyet çektiren kimselerin kendileri de yaşlandıkları vakit benzer tutum ve davranışlarla karşılaşmaları الجزاء من جنس العمل (ceza, amel cinsindedir) ilkesi gereğince ihtimal dâhilindedir. Yaşlı ihmal ve istismarının ortaya çıkma nedenleri arasında bu durumun da etkisi olduğunu söyleyen araştırmacılar da vardır.⁷²⁹ Hâlbuki İslâm’da ebeveyne, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak için bile olsa, şiddet uygulanamayacağı yani ihmal ve istismara maruz bırakılmayacakları, bilakis onlara kibar ve yumuşak bir şekilde davranılması gerektiği bildirilmiştir.⁷³⁰

4.2 İhmal ve İstismara Karşı Alınabilecek Tedbirler

İslâm hukukunda yaşlı ihmal ve istismarının kesinlikle yerinin olmadığı ve bunun haramlığı net bir şekilde ortaya konmakla birlikte özellikle son yıllarda çeşitli nedenlerden dolayı ihmal ve istismar vakalarının artış gösterdiği istatistiklerle de ortaya konan gerçeklerden biridir.⁷³¹ Bu nedenle her türlü duruma hazırlıklı olunması ve yaşlıları koruyabilme adına ihmal ve istismara karşı alınabilecek tedbirlerin neler olduğunu bilmesi ve tespiti önem taşımaktadır. Literatürde ihmal ve istismara karşı alınabilecek birçok tedbir, çeşitli başlıklar altında ele alınmış olmakla birlikte araştırmada, en önemli görülenlere kısaca değinilmekle yetinilecektir.

İhmal ve istismarın önlenmesi adına alınabilecek en önemli tedbirin, bireylerin dinî ahlâkî bir yaşama döndürülmesi olduğu söylenebilir. Çünkü istismarın altında yatan nedenler tetkik edildiği zaman uhrevî yaptırım korkusunun olmamasının büyük bir etken olarak karşımıza çıktığı görülür. Dinî değerlere bağlı olan bireyler arasında bu tür vakaların daha az kaydedilmiş olması da bu durumu ortaya koymaktadır.

İhmal ve istismar olayının tanınması ve hangi davranışların bu kapsama girdiğinin bilinmesi de alınabilecek tedbirler arasında yer alır. Çünkü daha önce de söz konusu ettiğimiz gibi bazı yaşlıların, yaşadıkları durumun normal olduğunu düşünmeleri ve durumlarından şikâyetçi olmamaları hem ihmal ve istismarın tespitine engel olmakta hem de bireyler bunun farkında olamadığı için önlenmesi adına çözüm yolları da sunulamamaktadır. Bu nedenle yaşlılara, yaşlıların bakımını yerine getiren kimselere ve topluma bu konuda bilgi verilmeli, eğitim öğretim faaliyetleri önemsenmelidir.

Yaşlı bakımının, bakım veren kimseler tarafından bir yük olarak algılanması ve bakım verenlerin kendilerini kısıtlanmış ve mutsuz hissetmeleri de ihmal ve istismar olayını artırdığından dolayı, bakım verenlerin yükünün hafifletilmesi ve bu yönde politikalar geliştirilmesi, ailelerin desteklenmesi gibi tedbirler devlet çapında düzenlenip uygulanabilmelidir. Nitekim İslâm hukukunda da bakım sorumluluğunun tek bir kişiye yıkılmayıp, aşamalı bir şekilde genişletilerek tüm devleti yükümlü tutacak şekilde paylaştırıldığı görülür.

İhmal ve istismarın önlenmesi adına alınabilecek başka bir tedbir de yaşlıların sosyal hayata daha fazla dâhil olmalarının sağlanarak sosyal ilişkilerini güçlendirmeleri, arkadaş çevrelerini genişletmeleri, komşu ve arkadaşlarıyla görüşme sıklığını artırmalarıdır. İslâm’da caminin önemli bir fonksiyonunun da yaşlıların bu durumuna hizmet etmesi olduğu

⁷²⁸ Tirmizî, “Birr”, 75.

⁷²⁹ Şeyh Ganim, *Ahkamü'l-müsinnin fi'l-İslâm* (Lübnan: Darü'n-Nefais, 2013), 103-104.

⁷³⁰ Gazzâlî, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, 791 vd.; Salahaddin Ferec, “Devru'l-Kur'âni'l-Kerim fi Takrîr Hukûku'l-Müsinnin” (Merkezü'l-Kur'an'îl Kerim ve'd da'vetü'l-İslâmiyye, Gazza, 2008), 225.

⁷³¹ <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=%C5%9Fiddet>, erişim: 03.11.2021.

söylenbilir. Camide mahalle halkını, arkadaşlarını görme imkânına kavuşan yaşlılar kendilerini yalnız ve terk edilmiş hissetmez, günde beş vakit sosyalleşme ve sosyal hayata dâhil olma imkânı elde ederler.⁷³²

Yaşlıların evde ziyaret edilme sıklıkları veya güvenebilecekleri kimselerle sıkı ilişki içerisinde olmaları da istismar olaylarını azaltmada yardımcı olmaktadır.⁷³³ İslâm'ın silâ-i rahme vurgu yaparak ziyaretleşmeyi ve dostluk, akrabalık bağlarını sürdürmeyi emir ve tavsiye etmesi, cemaat şeklinde yapılan çeşitli ibadetleri önemseyerek kat kat sevap vermesi, yaşlıları birçok alanda önceleyerek onlarla istişareye önem verilmesini istemesi yaşlıların sosyalleşmelerine katkı sunarak istismara açık bir şekilde tek başlarına bırakılmalarına engel olmaktadır.

Yaşlı bakımının başta kişinin ailesi olmak üzere akraba, komşu ve toplumun geneline yayılması, bireylerin kendilerini yaşlılara karşı sorumlu hissetmelerine neden olarak herkesin elinden geldiğince yaşlıların mutluluk ve refahını gerçekleştirme adına katkıda bulunmasını sağlamakta olup onlara karşı olumsuz tavırlardan uzaklaşılmasını sağlamaktadır. Bu durum yaşlıların ekonomik yönden de güvence altında olmasını sağlayarak hak istismarının önüne geçilmesinde etkili olmaktadır. İslâm hukukundaki vesayet⁷³⁴ sistemi ile yaşlı birey malî yönden güvence altında olmakta ve istismardan korunmaktadır.

Bakım kurumunda yaşamak zorunda olan yaşlıların da personel ve kurum yönetimi tarafından daha hassas bir şekilde muamele edilmeleri, bakımlarının gerçekleştirilmesi, mahremiyetlerinin korunması vb. için tedbirlerin alınması gereklidir. İslâm, kimsesi olmayan yaşlıların bakımını tüm topluma yüklediğinden insanların, bakım kurumunda kalan yaşlıları da en az kendi aile üyeleri kadar önemsemeleri ve sık sık ziyaretlerine giderek onları unutmamaları, maddî manevî ihtiyaçlarının giderilmesi için ellerinden geleni yapmaları gerekmektedir. Bakım işini ücretle yerine getiren kurum çalışanlarının da bu işin manevî yönünü göz önünde bulundurarak işin şefkat ve merhamet boyutunu ön planda tutmaları ve yaptıkları işin uhrevî mükâfatını da dikkate almaları, istismarın önlenmesi adına önemli olacaktır. Bugün bakım verenlerin kendileri de yarın bakıma muhtaç bir duruma düşebilir, bu nedenle nasıl muamele görmek istiyorlarsa o şekilde davranmalıdırlar. İslâm anlayışındaki “كما تدين تدان: Nasıl yaparsan öyle karşılık görürsün.”⁷³⁵ ilkesi de tam olarak buna işaret etmektedir.

Yaşlıların ihmal ve istismara karşı korunması amacıyla Ulusal hukuk sistemimizde de birtakım tedbirler alındığı ve cezalar belirlendiği görülmektedir. Anayasamızda yaşlı ihmal ve istismarına doğrudan işaret eden bir madde olmamakla birlikte konu ile ilişkilendirilebilecek maddeler mevcuttur. Mesela 1982 Anayasası'nın 17. maddesinde: “Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir. Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz. Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz.” denilmek suretiyle ülkede yaşayan her bireyin vücut bütünlüğü ve maddî manevî varlığı güvence altına alınmıştır. Böylece toplumun bir ferdi olan yaşlıların da ihmal ve istismara maruz bırakılmasının onların bireysel haklarının ihlali olarak değerlendirildiği ve bu nedenle yasaklandığı ortaya çıkmış olmaktadır. TCK'nın 102. maddesiyle her tür cinsel istismarın cezası belirlenirken, “Aile Hukukundan Kaynaklanan Yükümlülüğün İhlâli”

⁷³² Camilerin yaşlıların hayatına olumlu katkısı ile alakalı bkz: Saffet Sancaklı, “Cami'de Cemaatle Namaz Kılmanın Dini, Sosyal ve Psikolojik Açısından Önemi ve Etkisi”, *Academic Knowledge* 1/1 (2018), 50.

⁷³³ Kıssal - Beşer, “Yaşlı istismar ve ihmalinin değerlendirilmesi”, 362-363.

⁷³⁴ Vesâyet: “Reşid bir kimseyi malî işlerde kâsırın (kısıtlı olanın) hukuki temsilcisi kılmaktır.” (Hayrettin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), c. 2: 42.

⁷³⁵ Süyûtî, *Câmiu's-Sağîr*, c. 1:192.

başlıklı 232. maddede⁷³⁶ yaşlı bireye uygulanacak herhangi bir ihmal ve istismar davranışının cezası da ortaya konmuş oluyor. TCK'nın 233. maddesi olan "Aile hukukundan kaynaklanan yükümlülüğün ihlali" ile TCK'nın 280. maddesini oluşturan "Sağlık mesleği mensuplarının suçu bildirmemesi" yaşlı ihmal ve istismarı ile ilişkili maddeler olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Yaşlı ihmal ve istismarı, yaşam süresinin uzayarak yaşlı nüfusun artması sonucu yaşlıların maruz kaldığı problemler arasında yer almış, sosyal bilimler ve sağlık alanı başta olmak üzere birçok bilim tarafından tartışılan ve çözüm sunulmaya çalışılan bir konu olmuştur. Ancak meselenin dinî yönünün de tartışılmasının gerekliliği konuyu İslâm Hukuku çerçevesinde ele almayı gerektirmiştir.

İslâm hukuku kaynaklarında yaşlı ihmal ve istismarının açık bir tanımının yapılmadığı, meselenin belli bir başlık altında ele alınmadığı ancak konunun, ana baba şahsında ve onlara nasıl muamele edileceği ile alakalı ahkâm içerisinde değerlendirildiği görülür. Araştırma çerçevesinde ihmal, bakımla yükümlü tutulan kimselerin görevlerini yerine getirmemeleri veya yerine getirme konusunda ihmalkâr davranışları iken yaşlı istismarı, şiddet eylemleri ile kötü davranış ve muameleyi ifade etmektedir

Yaşlı ihmal ve istismarının ortaya çıkmasında birçok faktör etkili olmuştur. Bunlardan bir kısmı yaşlının bizzat kendisinden kaynaklı iken bir kısmı ailesinden veya bakım aldığı kurumdan kaynaklanmaktadır. Bunlar arasında en yaygın nedenlerin; yaşlıların aile ve toplumdaki konumunda farklılık yaşanması, cehalet, bencillik, dinî ve ahlâkî değerlerden uzaklaşılması, maddî ve manevî sıkıntılar, kurum denetimlerinin yetersizliği vb. olduğu söylenebilir.

Literatürde yaşlı istismarı çeşitli kategorilere ayrılarak ele alınmıştır. Bunlar fiziksel, psikolojik/duygusal, cinsel, ekonomik istismar ve hak istismarıdır. İhmal ise ailesel, kurumsal ve kendi kendini ihmal şeklinde incelenmiştir.

İhmal ve istismar İslâm'da hiçbir şekilde müsamaha gösterilemeyecek ve kabul edilemeyecek bir olgu olup istismarın önlenmesi adına birçok prensip ve değer vaz' edilmiştir. Bu prensip ve değerler ayet ve hadisler başta olmak üzere İslâm hukukunun temel kaynaklarına ve fukaha tarafından İslâm'ın temel ilkelerine uygun olarak ortaya konan denetleyici ve düzenleyici hükümlere dayanmıştır.⁷³⁷ Yaşlının ve yaşlının bakımını gerçekleştiren kimselerin eğitilmesi, dinî ve ahlâkî bir yaşantının sağlanması, yaşlı bakımının tek kişiye yıkılmadan bakım verenin yükünün hafifletilmesi, doğru ve yerinde politikalar üretilerek yaşlıların maddî manevî açıdan rahat ettirilmeleri, sosyal hayata dâhil edilmeleri gibi İslâmî prensiplerin gerçekleştirilmesi ile ihmal ve istismarın ortaya çıkmadan engellenmesi sağlanabilir.

Netice olarak diyebiliriz ki İslâm hukukunda ihmal ve istismar büyük günahlar arasında sayılmış, mağdur birey affetmedikçe de Allah katında cezasının olduğu haber verilmiştir. Çünkü bu tür şiddet içeren eylemler, zarar verici davranışlar olup İslâm hukukunda zarar verme yasaklanmış ve zararın giderilmesi gerektiği ilkesi benimsenmiştir. İslâm'da asıl olan zararın etkilerini gidermekten önce zararın ortaya çıkmasının engellenmesi olup sedd-i zerâi' prensibi bu açıdan müstesna bir yere sahiptir. Aynı şekilde dinin korumayı gaye edindiği beş temel değer olan can, din, nesil, akıl ve malın korunması prensibi, aslında bunlara yönelecek her tür haksız tutum ve davranışa karşı İslâm hukukunun bakışını da ortaya koymaktadır. Bu

⁷³⁶ "Aynı konutta birlikte yaşadığı kişilerden birine karşı kötü muamelede bulunan kimse, iki aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır."

⁷³⁷ Şevket Topal - Yunus Emre Küçük, "Aile içi şiddet ve İslâm Hukukundaki Önleyici Tedbirler", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2012), 12.

nedenle yaşlı ihmal ve istismarı konusunda kişinin kendisinden başlanarak tüm toplumu ve devleti kapsayacak şekilde tedbirler alınmasının gerekliliği ve bu tutumun İslâm hukukuna uygunluğu ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- Akgündüz, Ahmed. *Karşılaştırmalı Mecelle-i Akhâm-ı Adliye*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1. Basım, 2013.
- Akten, Serkan. *Yaşlıların İhmal ve İstismarında Ailenin Rolü (İstanbul İli Örneği)*. İstanbul, Yüksek Lisans, 2018.
- Atalay, Arif. "İslam Ceza Hukuku Açısından İnsan Hakları ve Şiddet". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 28 (2016), 29-54.
- Aynî, Bedreddin. *'Umdetü'l-kâri Şerhu Sahih el-Buhârî*. 1-25 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütüb el-İlmiyye, 1. Basım, 2001.
- Bensaid, Benaouda - Grine, Fadila. "Yaşlılık ve yaşlı bakımı: İslami bir bakış açısı". *Uluslararası Kültür ve Aksiyoloji Felsefesi Dergisi* 11/1 (2014).
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. I-IV Cilt. Mısır: Darü'l-Kütüb alarabiya, t.siz.
- Bidin, Asiah - Mohd, Zulkifli. "Understanding the Issue of Elder, Abuse from Islamic Perspective". *World Applied Sciences Journal/Universiti Sultan Zainal Abidin Malaysia* 35/9 (2017), 1747-1752.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhibbuddin el-Hatib vd. I-IV Cilt. Kahire: Matbaatü's-Selefiyye, 1. Basım, 1400.
- Cessâs, Ebû Bekr. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Sadık Kumhavi. I-V Cilt. Beyrut: Darü ihya-i türas el-'Arabî, 1996.
- Çağrı, Mustafa. "Ana Baba". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 3/103-105. İstanbul: DİB Yayınları, 1991.
- Çelebi, Kâtib. *Keşfü'z-Zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 1-2 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi Türâs el-'Arabî, ts.
- Doğan, Nurhan. "Göz Ardı Edilen Bir Durum: Yaşlı İstismarı ve Etkileyen Faktörler". *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi* 28/4 (2019).
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Sedd-i Zerâi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/277-282. İstanbul: DİB Yayınları, 2009.
- Dursun, Recep - Orak, Murat. "Yaşlı İstismarı ve İhmali". *Derman Tıbbi Yayıncılık*, 427-437.
- Düzgüner, Sevde - Martı, Huriye. "Aile İçi Şiddetin Önleyicisi Olarak İslam'ın Merhamet Temelli Aile Modeli". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/42 (Aralık 2020), 457-482.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as. *Sünen*. Riyad: Mektebetü'l-Meraif, 2. Basım, 1424.
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm. *Kitâbü'l-emoâl*. thk. Muhammed Umare. Beyrut: Darü's-Şuruk, 1. Basım, 1989.
- Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm. *Kitâbü'l-harâc*. Beyrut: Darü'l-ma'rife, 1979.
- Ebüsuûd, Muhammed. *İrşâdü'l-'akli's-selîm*. thk. Abdülkadir Ahmed Ata. 1-5 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Riyaz, ts.
- Eren, Fikret. *Sorumluluk Hukuku Açısından Uygun İlliyyet Bağtı*. Ankara, 1975.
- Ferec, Salahaddin. "Devru'l-Kur'âni'l-Kerîm fî Takrîr Hukûku'l-Müsinnin". 211-239. Gazza, 2008.

- Fuleyful, Muhammed. *Birrü'l-vâlideyn*. Mısır: Bulak Matbaası, 1. Basım, 1990.
- Ganim, Şeyh Ganim. *Ahkamü'l-müsinnin fi'l-islam*. Lübnan: Darü'n-Nefais, 1. Basım, 2013.
- Gazzâlî, Muhammed. *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*. Beyrut: Darü İbn Hazm, 1. Basım, 2005.
- Gökalp, Yeşil vd. "Kadın ve Çocuk İstismarı". *Akademik Matbuat* 2/1 (2018), 61-77.
- Gökçe, Nagihan. "Yaşlı istismarı ve İhmali". *Sağlık Akademisi-Kastamonu* 2/2 (Ağustos 2017), 100-111.
- Hamd, Muhammed b. İbrâhim el-. *Ukûku'l-Vâlideyn (esbâbühü-mezâhirühü-sübülü'l-'ilâc)*. Riyad: Vizâretü'ş-Şuûn ve'l-evkâf, 2. Basım, 1423.
- Hassâf, Ebû Bekr. *Kitâbü'n-Nafakât*. thk. Ebu'l-vefa Afğani. Hindistan: Darü's-selefiyye, 1365.
- Hilâlî, Sa'düddin Müs'ad. *Kadâyâ ve ahkâmü'l-müsinnin el-muasıra*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1. Basım, 2011.
- İbn A'lâ, Âlim. *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*. thk. Seccad Hüseyin. 1-4 Cilt. Hindistan: Matbaatü meclis ve dairetü'l-mearif Osmani, 1. Basım, t.siz.
- İbn Haccâc, Müslîm. *Sahih*. Riyad: Beytü'l-Efkâr, 1998.
- İbn Hanbel, Ahmed. *Müsned*. I-XX Cilt. Kahire: Darü'l-Hadis, 1. Basım, 1995.
- İbn Hişâm, Abdüsselâm Muhammed. *es-Siretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekka vd. I-IV Cilt. Kahire, 1936.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin. *el-Kâfî*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki. I-VI Cilt. Darü'l-Hicr, 1. Basım, 1997.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin. *el-Muğnî*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki - Abdulfettah Muhammed el-Hulu. 1-15 Cilt. Riyad: Darü'l-a'lem el-kütüb, 1986.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh. *Sünen*. thk. Muhammed Nasıruddin el-Albani. Riyad: Mektebetü'l-Mearif, 1. Basım, t.siz.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl. *Lisânu'l-Arab*. thk. Abdullah Ali el-Kebir vd. I-VI Cilt. Kahire: Dârü'l-meârif, t.siz.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakatü'l-kübra*. thk. Ali Muhammed Ömer. I-XI Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1. Basım, 2001.
- İbnü'l Arabî, Ebû Bekir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Beyrut: Darül Kütüb el-ilmîyye, 3. Basım, 2003.
- İbnü'l Cevzî, Ebu'l-Ferec. *Kitâbu'l-birr ve's-sıla*. thk. Adil Ahmet Abdulmevcud - Ali Muavvaz. Beyrut: Müessesestü'l-Kütübü's-Sekafiyye, 1. Basım, 1993.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir. *Ârizatü'l-ahvezî bi şerh sahih et-Tirmizî*. 1-13 Cilt. Beyrut: Darül kütüb el-Arabi, t.siz.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû Muhammed. *Tarih-u Ömer b. Hattab*. Taif: Mektebetü'l-Müeyyid, 1987.
- İd, İbn Dakîkî'l. *İhkâmü'l-ahkâm*. thk. Ahmed M. Şakir. 1-2 Cilt. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 2. Basım, 1987.
- İsfahânî, Râgıb el-. *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*. çev. Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.
- Karadâvî, Yusuf. *el-Helâl ve'l-haram fi'l-İslâm*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslami, 13. Basım, 1980.
- Karadâvî, Yusuf. "Hukuku'l-şuyuh ve'l-müsinnin fi zav-il şeriati'l- İslâmiyye". al-qaradawi.net, 2003. al-qaradawi.net. Erişim 30 Haziran 2020. al-qaradawi.net

- Karadâvî, Yusuf. *Öncelikler fıkhı*. çev. Abdullah Kahraman. Nida yayıncılık, 9. Basım, 2019.
- Karâfî, Şehâbeddin. *ez-Zahîre*. thk. Muhammed Haccî. I-XIV Cilt. Beyrut: Darü'l-Ğarb el-İslami, 1. Basım, 1994.
- Karaman, Hayrettin. *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*. 1-3 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 19. Basım, 2017.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr. *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*. I-VII Cilt. Beyrut: Darü'l-kütübü'l-İlmiyye, 2. Basım, 1986.
- Keyman, Selahattin. "Cürmî Fiilin Yapısal Unsuru Olarak Hareket". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 40/1-4 (1988).
- Kıssal, Aygül - Beşer, Ayşe. "Yaşlı istismar ve ihmalinin değerlendirilmesi". *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni* 8/4 (2009), 357-364.
- Koca, Mahmut - Üzülmez, İlhan. *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara, 2011.
- Kocakoç, Nurgül. *Türk Hukukunda Yaşlı Hakları*. İzmir: Orion Kitabevi, 2016.
- Koç, Mehmet. *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları*. Konya: Necmettin Erbakan, Doktora, 2017.
- Koştı, Nazan. "Yaşlı İstismarı ve İhmalinin Önlenmesinde Halk Sağlığı Hemşiresinin Rolü". *Özveri Dergisi* 2/2 (2005).
- Köse, Saffet. "İslam Açısından Ebeveynin Çocukları Üzerindeki Hakları veya Çocukların Ebeveynine Karşı Vazifeleri". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 12 (2008), 345-368.
- Kösesoy, Elif. *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunma Hakkı*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2016.
- Köten, Akif. "Hz. Peygamber'in Sünnetinde Yaşlılara Saygı". *Yaşlılık Dönemi ve Problemleri*. ed. M. Faruk Bayraktar. 267-279. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki. I-XXIV Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1. Basım, 2006.
- Kuzeyli Yıldırım, Yasemin. "Yaşlı İstismarı ve Önlenmesi". *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi* 21/1 (2005), 167-174.
- Mağribî, Abdurrahman. *Mevâhibü'l-celîl li şerhi Muhtasarı Halîl*. I-VIII Cilt. Beyrut: Darü'l-kütüb el-İlmiyye, 1. Basım, 1995.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen. *el-Hâvi'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Muavviz - Adil Ahmet Abdulmevcut. 1-18 Cilt. Beyrut: Darü'l-kütüb el-İlmiyye, 1. Basım, 1994.
- Merdâvî, Ebu'l-Hasen Ali. *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcihi mine'l-hilâf ale mezhebi İmam Ahmed b. Hanbel*. thk. Ebu Abdullah Muhammed Şafii. I-XII Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütüb el-İlmiyye, 1997.
- Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin. *Murûcu'z-zeheb*. Kahire, 1967.
- Mevsîlî, İbrahim. *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*. 1-5 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütüb el-İlmiyye, t.siz.
- Murat, Fadl b. *Mukaddime fi fihhi'l asr*. 1-2 Cilt. Yemen: Mektebetü'l-Cil, 2. Basım, 2016.
- Mûsâ, Abdullâh b. İbrâhîm. "İmtina' u' t-tabîb 'ani'l-ilâc beyne's-şerî'ati ve'l-kânûn" 44 (2010).
- Nablusî, Muhammed Râtîb. "Birrü'l vâlideyn". *Mevsûatü Nablusî lil ulumi'l-İslamiyye*. Mevsûatü Nablusî lil ulumi'l-İslamiyye. www.nablusî.com

- Narin, Büşra. *Türkiye’de Yaşlı Politikaları ve Yaşlı İhmal Ve İstismarına Yönelik Uygulamalar*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019.
- Nesâî, Ebû Abdırrahmân. *Sünen*. Riyad: Mektebetü’l-Mearif, 1. Basım, 1988.
- Nevafle, Kâsım Süleyman. “Enmâtü’l-’Unf el-müvecceh Zıdda Kibârî’s-Sin el-Mukimîn fi müessesetü’l-Müsinnîn bi’l-Ürdün”. *el-Mecelletü’l-’Arabîyyeti li’l Dirâsâti’l-Emniyyeti ve’t-Tedrib* 28/55 (2012), 49-83.
- Özkan, Ayden - Demir, Ümran. “Kadın İstismarı”. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 5/1 (2002), 87-92.
- Sancaklı, Saffet. “Cami’de Cemaatle Namaz Kılmanın Dini, Sosyal ve Psikolojik Açından Önemi ve Etkisi”. *Academic Knowledge* 1/1 (2018), 1-18.
- Sayan, Ayşe - Durat, Gülgün. “Yaşlı İstismarı ve İhmali: Önleyici Girişimler”. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 7/3 (2004), 97-106.
- Serahsî, Şemsüleimme. *el-Mebsût*. 1-33 Cilt. Beyrut: Darü’l-marife, 1989.
- Seyyid, Mecdi Fethi es-. *Ukûku’l-Vâlideyn*. Mısır: Dârü’s-Sahâbeti li’ t-türâs, 1. Basım, 1993.
- Südhan, Abdullah b. Nasır. “Riayetü’l- müsinnin”, 1999.
- Süyûtî, Celâlüddîn. *Câmiu’s-sağîr fi ehadisî’l-beşirin nezir*. 1-2 Cilt. Beyrut: Darü’l-kütüb el-ilmîyye, 2. Basım, 2004.
- Şafîû, Muhammed b. İdris. *el-Üm*. thk. Rifat Fevri Abdulmuttalib. I-XI Cilt. Mısır: Darü’l Vefa, 1. Basım, 2001.
- Şatîbî, İbrâhim. *el-Muwâfakât*. 1-6 Cilt. Suudi Arabistan: Darü İbn Affan, 1. Basım, 1997.
- Şirbînî, Şeyh Şemseddin Muhammed b. Hatîb. *Muğni’l-Muhtâc ilâ ma’rifeti me’ânî elfâzi’l-Minhâc*. I-IV Cilt. Beyrut: Darü’l-marife, 1997.
- Taylan, H. Hüseyin - Ergün, Büşra. “Türkiye’de Aile İçinde Yaşlı İhmali Ve İstismarına Yönelik Sosyal Politikalar”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/80 (Ekim 2018), 659-676.
- Telkenaroğlu, M.Rahmi. “‘İhmalî Suç’ Kavramı Ve İslam Hukukuna Göre İhmal Suretiyle İşlenen Kasten Adam Öldürme Suçu”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27 (2016), 287-330.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed. *Sünen*. Riyad: Mektebetü’l-mearif, 1. Basım, t.siz.
- Topal, Şevket - Küçük, Yunus Emre. “Aile içi şiddet ve İslam Hukukundaki Önleyici Tedbirler”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2012), 11-41.
- Toroslu, Nevzat. *Ceza Hukuku*. Eskişehir, 2011.
- Tufan, İsmail. *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2. Basım, 2016.
- Üdeh, Abdülkâdir. *et-Tesrî’u’l-cinâiyyü’l-İslâmî mukâreneren bi’l-kânûni’l-vaz’î*. 1-2 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 13. Basım, 1994.
- Uğurlu, Zeynep - Aksoy Gülsen, İpek. “Çocuk Hakları ve Hukuki Bağlamda Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunması”. *International Journal of Social and Educational Sciences*.
- Uysal, Aynur. “Dünyada yaygın bir sorun: Yaşlı istismarı ve ihmali”. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi* 2 (2002), 43-49.
- Yıldırım Sarı, Hatice vd. “Çocuk İhmal ve İstismarına İlişkin Son 10 Yılda Yapılan Sistemik Derlemeler”. *TAF Preventive Medicine Bulletin* 15/6 (2016), 501-511.

Zehebî, Şemsüddîn. *İthâfî'l-ekâbir fî tehzîbi Kitâbi'l-Kebâ'ir*. thk. Üsâme Muhammed es-Seyyid. Mısır: Dârü'l-feth, 1. Basım, 1990.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd. *el-Keşşâf*. thk. Adil Ahmed Abdulmevcud - Ali Muhammed Muavviz. Riyad: Mektebetü'l- Ubeykan, 1. Basım, 1998.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi. İstanbul, 1986.

el-Mevsû'atü'l-Fıkhyye. 1-45 Cilt. Kuveyt: Vizaretü'l-Evkaf veş şun el-İslamiyye, 2. Basım, 1983.

<https://www.tdk.gov.tr/> (<https://sozluk.gov.tr/>) erişim: 20.12.2020.

www.turkhukusitesi.com , erişim: 18.12.2020.

<https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=%C5%9Fiddet>, erişim: 03.11.2021.